

Türkiye-İsrail İlişkilerinde Rotayı Değiştirmek: Hermann Modeli

Burak BINARCI ¹

Özet

Türkiye-İsrail ilişkileri 1948'den 1991 Madrid Konferansına kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Türkiye ve İsrail, 1990lı yıllarda hegemonik güç haline gelen ABD'nin Tahran ve Bağdat'a yönelik çevreleme politikası kapsamında Ortadoğu güvenlik hattının iki önemli aktörü haline gelmiş ve bu doğrultuda iki ülke arasında stratejik ortaklık kurulmuştur. Fakat 2000li yıllara gelindiğinde Türkiye ve İsrail'in çıkarları Irak ve Suriye'de çatışmaya başlamış ve AK Parti iktidarlarının Filistin hassasiyeti de devreye girdiğinde Türkiye'nin İsrail'e yönelik politikası stratejik ortaklıktan denge içinde denge izlemeye dönüşmüştür. Türkiye'nin İsrail-Suriye barışını sağlamak için arabuluculuk girişiminde bulunduğu ve barış müzakerelerinin devam ettiği dönemde İsrail'in Gazze'ye saldırması ve ardından Davos'ta Erdoğan ve Peres arasında yaşanan gerginlik ikili ilişkilerde tansiyonun yükselmesine sebep olmuştur. İsrail'in Mavi Marmara saldırısı sonucu ilişkiler kesilmiş ve Türkiye İsrail'den özür dilemesini, tazminat ödemesini ve Gazze'deki ablukayı kaldırmasını talep etmiştir. Dondurulmuş ilişkilerde ABD teşvikiyle 2013 yılında İsrail'in Türkiye'den özür dilemesiyle normalleşmenin yolu açılmış olsa da 2014 yılı sonuna kadar herhangi bir yakınlaşma görülmemiştir. Bu dönemde Türkiye bir yandan Filistin meselesini içselleştirirken diğer yandan da uluslararası alanda Filistin yönetiminin tanınması için girişimlerde bulunmuş ve İsrail'e olan baskısını devam ettirmiştir. Charles Hermann'ın Rotayı Değiştirmek Modeli dış politikada değişimin doğasını tespit edebilmek için birbirini tamamlayan düzeylerde değerlendirme zemini sunmaktadır. Bu çerçevede çalışmada 2002-2014 yılları arasında Türkiye'nin İsrail politikasındaki değişimin uyum/efor, program, problem/amaç ve uluslararası yönelim kapsamında analizi amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiye-İsrail İlişkileri, Dış Politikada Değişim, Rotayı Değiştirmek: Hermann Modeli, Türk Dış Politikası

Jel Kodu: F59

Changing the Course in Türkiye-Israel Relations: The Hermann Model

Abstract

Türkiye-Israel relations followed a fluctuating course from 1948 until the 1991 Madrid Conference. Türkiye and Israel became two important actors of the Middle East security line within the scope of the containment policy of the USA, which became the hegemonic power in the 1990s, towards Tehran and Baghdad. A strategic partnership was established between the two countries in this direction. However, in the 2000s, the interests of Türkiye and Israel began to conflict in Iraq and Syria, and when the AK Party governments' sensitivity to Palestine came into play, Türkiye's policy towards Israel turned from a strategic partnership to monitoring balance within balance. During the period when Türkiye attempted to mediate to ensure Israel-Syria peace and peace negotiations were continuing, Israel's attack on Gaza and the subsequent tension between Erdoğan and Peres in Davos caused tension in bilateral relations to rise. As a result of Israel's Mavi Marmara attack, relations were severed and Türkiye demanded Israel to apologize, pay compensation and lift the blockade in Gaza. Although the path to normalization was paved in frozen relations with Israel's apology to Türkiye in 2013, with the encouragement of the USA, no rapprochement was seen until the end of 2014. During this period, while Türkiye internalized the Palestinian issue, it also took initiatives to recognize the Palestinian administration in the international arena and continued its pressure on Israel. Charles Hermann's Changing Course Model provides a basis for evaluation at complementary levels to determine the nature of change in foreign policy. In this context, the study aims to analyze the change in Türkiye's Israel policy between 2002 and 2014 within the scope of adjustment/effort, program, problem/goal and international orientation.

Keywords: Türkiye-Israel Relations, Change in Foreign Policy, Changing Course: The Hermann Model, Turkish Foreign Policy

Jel Codes: F59

ATIF ÖNERİSİ (APA): Bınarcı, B. (2025). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Rotayı Değiştirmek: Hermann Modeli. *İzmir İktisat Dergisi*. 40(1). 193-222. Doi: 10.24988/ije.1480312

¹ Ar. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kütahya, Türkiye
EMAIL: burak.binarci@dpu.edu.tr **ORCID:** 0000-0002-6094-4498

1. GİRİŞ

Türkiye, İsrail'i bağımsız bir devlet olarak tanıyan ilk ülkeler arasında yer almıştır. Müslüman nüfusun çoğunluk oluşturduğu Türkiye gibi bir ülkenin kendilerini resmi olarak tanıması İsrail tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. İsrail'in Çevre Doktrini çerçevesinde Arap olmayan devletlerle yakın ilişkiler kurma yönelimi, Türkiye'yi öne çıkan bir aktör haline getirmiştir. İlişkilerde inişli çıkışlı seyrin yanında ABD'nin kolaylaştırıcı etkide bulunduğu da görülmektedir. Taraflar arasındaki ilk temasın Washington'da kurulduğu ve ABD'deki Yahudi lobisinin ilişkilerin her döneminde önemli bir aktör olduğu görülmektedir. 1990lı yıllardaki stratejik ortaklıkta ve 2000li yıllardaki dengeli diplomatik ilişkilerde de farklı tonlarda da olsa ABD'nin iki ülke ilişkilerinde yakınlaştırıcı etkide bulunduğu görülmektedir. Mavi Marmara Saldırıları sonrası İsrail'in 2013'te Türkiye'den özür dileme sürecinde ABD'nin etkisi yine açıkça görülmüştür (Kanat ve Hannon, 2018: 83-84). Ancak Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinde çok uzun bir süre kararsızlık hâkim olmuştur. 1956 Süveyş Krizi sırasında diplomatik ilişkiler maslahatgüzar düzeyinde yürütülmüş, İsrail'in 1980 yılında Kudüs'ü başkent ilan etmesi sonucu ilişkiler bir kez daha alt seviyeye düşürülmüştür. 1991 yılındaki Madrid Konferansı sırasında ise İsrail ile Filistin arasındaki barış müzakerelerinin yapıldığı dönemde diplomatik bağlantılar yeniden büyükelçilik düzeyinde tesis edilmiştir (Tür, 2012: 46-47).

İran-İrak savaşı, Ortadoğu'da Soğuk Savaş mantığının dışında yeni bölgesel krizler dönemini de başlatmıştır. Taraflardan birinin diğerine galip gelemediği savaşın bitiminden iki yıl sonra 1990'da Saddam yönetimindeki Irak, Kuveyt'i işgal etmiş fakat ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin müdahalesi sonucu geri çekilmek zorunda kalmıştır. İslam Devrimi sonrası İran ve Kuveyt'in işgali sonrasında Irak, ABD'nin baskı düzeyi yüksek çevreleme politikasına maruz kalmıştır. Bu durum, 1990lı yıllarda İran ve Irak'ı ortak düşmana karşı birbirine yaklaştırmıştır. Diğer yandan, yüzyıla damgasını vuran Arap-İsrail geriliminde Oslo Anlaşmalarının yarattığı olumlu havaya rağmen tansiyon düşmemiş ve beraberinde İsrail-Suriye, İsrail-İran gerilimi de üst seviyeye çıkmıştır. 28 Ağustos 1996'da Türkiye ile İsrail arasında Savunma İş Birliği Anlaşması imzalanması ile ortaya çıkan stratejik ortaklık ise bölgesel çatışmalarda yeni bir eksen yaratmıştır (Halliday, 2005: 11). 1990lı yıllarda, Türkiye'nin Suriye ve Irak ile (PKK terörü etkisiyle) yaşadığı güvenlik sorunları ve Fırat ve Dicle sularının paylaşımı konusundaki anlaşmazlıklar İsrail ile yapılan ittifakın hem sebebi hem de sonucu olmuştur. Türk kamuoyunun İsrail-Filistin çatışmalarındaki Filistin yanlısı tavrına rağmen söz konusu ittifak ayakta kalmış ve Türk Silahlı Kuvvetleri ittifakın Türkiye açısından yürütücü gücü olmuştur. Bu durumun uzantısı olarak, AK Parti'nin iktidara gelmesinden sekiz ay önce, 29 Mart 2002'de Türkiye ile İsrail arasında Türk Silahlı Kuvvetlerine ait tankların modernizasyonu konusunda bir anlaşma yapıldığı görülmektedir (Bengio, 2004: 80-81; 115-116). Bölgesel çatışmaların neticesinde Ortadoğu'da başlayan dönüşüme uzak kalmak istemeyen Türkiye için İsrail ile ittifak kurmak önemli bir çıkış noktası olmuştur.

1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkileri, bölgesel güvenliği tehdit eden Suriye, İran ve Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak karşısında ortak bir endişe kaynağı çerçevesinde ilerlemiş ve güvenlik ekseninde ikili etkileşimler yoğunlaşmıştır. Türkiye, demokratik yapısı ve Arap olmayan kimliği nedeniyle İsrail'in bölgedeki potansiyel ortağı, İsrail de söz konusu güvenlik konularında Türkiye'nin potansiyel müttefiki olarak görülmüştür. Diğer yandan Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından AB, Türkiye'yi Avrupa'dan çok Ortadoğu'nun bir parçası olarak algılamaya başlamış ve bu yönde Türkiye'nin AB üyeliğine başvuru süreci zorlu bir fikstürde ilerlemiştir. AB'nin aksine ABD Türkiye'yi Ortadoğulu değil Avrupalı bir partner olarak görmüştür. Aksine, ABD'nin Ortadoğulu partneri olarak görülen ülke Türkiye değil İsrail olmuştur (Alterman and Malka, 2012: 112). Türkiye'nin ABD ile yakın ilişkiler kurduğu söz konusu dönemde, ABD'nin Bağdat ve Tahran'a yönelik çevreleme politikası Türkiye ile İsrail'i Ortadoğu güvenlik aksında bir araya getirmiş, iki ülke arasında stratejik ortaklık tesis edilmiştir. Fakat, ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra İsrail'in Kuzey Irak'ta ortaya çıkan Kürt hareketlerine verdiği destek Türkiye'den tepki görmüştür. Öcalan'ın 1998 yılında

Suriye'den gönderilmesinden itibaren Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri normalleşmiş ve bu durumun İsrail ile ilişkileri de etkilediği görülmüştür (Oğuzlu, 2010).

AK Partinin iktidara gelmesi ile ikili ilişkilerde görülen değişimi bir başka açıdan inceleyen Balcı ve Kardaş (2012), 1990'lı yıllarda Türkiye ve İsrail arasında kurulan stratejik ortaklığı, ülkedeki seküler ve Kemalist askeri yapının, dini eğilimleri olan Refah Partisi'ni devre dışı bırakmak için attığı bir adım olarak değerlendirmiştir. İrtica tehdidinin güvenlikleştirilmesi aracılığı ile oluşturulan stratejik ortaklık, 2000'li yıllarda AK Parti hükümetleri döneminde güvenlikten arındırılmış ve İsrail ile stratejik ortaklığa gerek kalmamıştır. Aynı zamanda TSK'nin askeri ekipman ve araç modernizasyon ihtiyacı 2000li yıllarda 1990ların aksine giderek azalmış ve böylelikle ittifakın Türkiye'deki yürütücü gücü olan Silahlı Kuvvetlerin bu konudaki motivasyonu da ortadan kalkmaya başlamıştır (Gencer, 2005 :126).

Diğer yandan, AK Parti kadrolarının Millî Görüş geçmişinden ötürü, İsrail ile ilişkilerde İslami hassasiyetlerin devreye girip girmeyeceği büyük bir merak konusu olmuştur. Bir yanda AK Parti iktidarının İsrail yerine Hamas ve Hizbullah gibi İslamcı gruplarla yakın ilişkiler kuracağı iddia edilirken diğer yandan da AK Parti kurmaylarınca hem İsrail ile ilişkilerin devam ettirileceği hem de Filistin'e sahip çıkılacağı ve böylelikle bölge-dışı kalınmayacağı dile getirilmiştir (Burriss, 2003). Murinson (2010: 119-120) ise Türkiye'de AK Parti kadrolarının dünya ile temas halindeki İslamcı karakterinin etkisiyle bu dönemde İsrail ile ilişkilerin sonlandırılmadığını, fakat 1990lara göre inişli çıkışlı/dalgalı bir seyir izlediğini ifade etmiştir.

Türkiye-İsrail ilişkileri 2000'li yıllarda bir yanda Türkiye-ABD-İsrail üçlü ilişkileri bünyesinde ilerlerken diğer yandan da AK Parti hükümetlerinin Filistin hassasiyeti doğrultusunda sürdürülmüştür. Arap ülkelerinin ve özellikle Suriye'nin Türk dış politikasında giderek artan nüfuzu ile Türkiye'nin AB uyum yasaları ve ticaretindeki artış sonucu elde ettiği kapasite arttırımı bir araya geldiğinde Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini denge içerisinde sürdürdüğü görülmektedir. Hem Ortadoğu'daki batı güvenlik hattı hem de ülkenin Ortadoğu'da giderek artan etkinliği, söz konusu dengenin iki önemli ayağı olmuştur. İlişkilerin doğası, Filistin konusundaki hassasiyet de eklenince denge içinde denge izlemeye dönüşmüştür. Fakat Türkiye'nin İsrail-Suriye arasında barış müzakerelerine arabuluculuk yaptığı dönemde İsrail'in Gazze'ye yönelik gerçekleştirdiği Dökme Kurşun Operasyonundan itibaren denge ortadan kalkmış ve iki ülke arasındaki tansiyon yükselmiştir. Davos, alçak koltuk ve en son Mavi Marmara saldırıları sonucunda da Türkiye-İsrail ilişkileri kesilmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin İsrail'e karşı sergilediği tutum, Arap Devletlerindeki prestijini arttırırken İsrail'e ve uluslararası topluma gösterilen tepki sebebiyle de Türkiye'nin batıdan uzaklaştığı ve Ortadoğululaştığı iddialarını gündeme getirmiştir. 2013 yılında İsrail'in Türkiye'den ABD teşvikiyle Mavi Marmara saldırılarından ötürü özür dilemesi ilişkilerdeki diyalog kanalının tekrar açılmasını sağlamıştır.

2011 yılında başlayan Arap Baharı dalgası kapsamında Suriye'de başlayan iç savaş hem Türkiye'yi hem İsrail'i hem de ABD'yi bölge politikalarında revizyona yöneltmiştir. Suriye'deki iç savaşın Türkiye'ye Reyhanlı-Akçakale saldırıları gibi doğrudan tehdit oluşturması, DAESH ile mücadelede ABD'nin Türkiye'ye rağmen PYD-YPG'yi desteklemesi, İsrail'in ve ABD'nin Suriye'de giderek artan İran etkisini frenlemeye çalışması politika revizyonlarının ana gündem maddeleri olmuştur. İsrail Türkiye'den özür dilemiş olsa da ilişkilerin 2014 yılı sonuna kadar krizlerin gölgesinde kısıtlı diyalog çerçevesinde ilerlediği görülmüştür. Tür'ün ifadesi ile (2012) Suriye'deki iç savaş, güvenlik endişesi kapsamında Türkiye ile İsrail arasında ortak bir algı oluşmasına sebep olsa da bu dönemde ilişkilerde yakın iş birliği söz konusu olmamıştır.

2013 sonrasında İsrail'in her Gazze saldırısında ve özellikle 7 Ekim 2024'ten itibaren ikili ilişkilerde yaşanan gerilimlerde, adım adım Davos Krizi, Mavi Marmara saldırıları ve İsrail'in 2013 Mart'ında Türkiye'den özür dilemesinin ardından oluşan politik iklimin etkisi görülmektedir. Mavi Marmara

saldırıları ve özür dileme, bir yandan iki ülke ilişkileri tarihinde ilk defa taraflardan birinin diğerine direkt tehdit oluşturduğu gelişmeler olmuşken diğer yandan da özellikle Türkiye açısından o tarihten sonraki ikili ilişkilerdeki kimlik ve algı çerçevesini çizmiştir. İsrail, Türkiye’den özür dilemiş olsa da uluslararası sularda Türk vatandaşlarına yaptığı saldırının hafızalardaki yerini koruması ve giderek artan Filistin vahşeti sebebiyle Türkiye’den daha net ve sert cevaplar almıştır. Bu bağlamda çalışma, AK Parti’nin iktidara geldiği 2002 yılından İsrail’in Türkiye’den Mavi Marmara saldırılarından ötürü özür dilediği 2013 yılı ve hemen sonrasındaki gelişmeleri içeren zaman dilimini kapsamaktadır.

Araştırmada, 2002-2014 döneminde Türkiye’nin İsrail’e yönelik dış politikasında görünen değişimi tespit edebilmek adına Charles F. Hermann’ın Rotayı Değiştirmek (Changing Course) Modeline başvurulmaktadır. Hermann (1990), Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy başlıklı çalışmada dış politika değişiminin tetikleyici kaynaklarının karar verme sürecinde oluşturduğu motivasyon sonucu gerçekleştiğini ifade etmektedir. Politika değişimi, liderliğin, bürokratik savunuculuğun, içeride yeniden yapılanmanın ve dış şokların etkisinden kaynaklanarak karar verme sürecinde ülkenin çıkarı ve kapasitesi çerçevesinde şekillendirilmektedir. Hermann’ın denkleminde kaynaklar bağımsız değişken, karar alma müdahil/aracı değişken ve politika değişimi bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır. Politika çıktısı ise uyum/efor değişikliği, program değişikliği, problem/amaç değişikliği ve uluslararası yönelimde değişiklik şeklinde gerçekleşmektedir. Söz konusu dört düzeyin birbirini tamamlayıcı nitelik sunduğu ve uluslararası yönelimdeki değişmeye doğru gittikçe büyük çapta politika değişiminin gerçekleştiği görülmektedir.

Çalışmadaki temel amaç, 2002-2014 yılları arasında Türkiye’nin İsrail politikasındaki değişimi tespit etmek ve bu değişimin doğasını analiz etmektir. Türkiye’nin politikalarındaki değişim Hermann Modeli kapsamında sınıflandırılmıştır. AK Parti döneminde Türkiye Cumhuriyeti dış politika yürütücülerinden Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve Ahmet Davutoğlu ile İsrail politika yürütücülerinin söylemlerinden yola çıkarak iki ülke arasındaki ilişkilerin seyri tespit edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılarak dış politika yürütücülerinin söylemlerinin analizi ile bölgesel-uluslararası sistem ve ikili ilişkiler konusunda mevcut çalışmalar incelenmiş ve çıkan sonuçların karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda, Davos ve Mavi Marmara krizlerine kadar ikili ilişkilerin Türkiye’nin Filistin konusundaki hassasiyeti ile Ortadoğu’daki batı güvenlik hattı kapsamında bir denge içerisinde yürütüldüğü görülmektedir. 2009 sonrasında ise Türkiye, İsrail ile ilişkilerini sonlandırma ve Mavi Marmara saldırısından ötürü İsrail’in özür dileyip zararları tazmin etmesi ve Gazze ablukasını kaldırması yönünde efor sarfetmiştir. Politika programında değişikliğe giden Türkiye, Filistin Meselesinin içselleştirilmesi ile Suriye iç savaşı sırasında İsrail ve ABD’nin bölge politikalarında görülen değişim arasında denge kurmaya çalışmıştır. İkili ilişkilerdeki temel amaç, Mavi Marmara ve Gazze saldırıları sebebiyle İsrail’i baskı altında tutarak Filistin Sorununda güvenli bir ortam yaratmak olmuştur. Uluslararası alanda Türkiye, İsrail’i NATO, Akdeniz İşbirliği gibi ortamlarda izole etmeye ve Filistin’in BM’de gözlemci üye statüsü elde etmesine destek vermeye yönelmiştir.

2. ROTAYI DEĞİŞTİRMEK: HERMANN MODELİ

Charles F. Hermann, Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy adlı çalışmada dış politikada değişimi; değişimin kaynakları, karar alma ve değişimin sınıflandırılması olmak üzere üç aşamada analiz etmektedir. Hermann, politika formülasyonunda değişim kaynaklarını bağımsız değişken, karar verme aşamasını müdahil/aracı değişken ve politika değişimini bağımlı değişken olarak sınıflandırmıştır. (Hermann, 1990: 13).

Hermann’a göre değişimin kaynakları, lider odaklı, bürokratik savunuculuk, iç yeniden yapılanma ve dış şokun etkisi olarak tanımlanmaktadır. Lider odaklı değişim, politika yapıcının genel veya bireysel vizyonundan kaynaklanmakta ve politika yapıcı, hükümet başkanı veya siyasi açıdan sorumlu bir

aktör yeterli güce, enerjiye ve inanca sahip olduğunda dış politika formülasyonunda kolaylıkla yönlendirici bir karaktere sahip olabilmektedir. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın 1973 Savaşı'ndan sonra İsrail'le barış anlaşması yapmaya karar vermesi ve bu doğrultuda Mısır'ın İsrail'e yönelik dış politikasında yaşanan değişim, lider odaklı bir değişim örneği olarak ön plana çıkmaktadır. Bürokratik savunuculuk, siyasi devlet sistemindeki politikaların reformunu savunan yasal bir örgüt veya grup anlamına gelmektedir. Hermann'a göre, genelde bürokratik yapılar her ne kadar değişime karşı direnç aktörü olarak bilinse de karar alma sürecinde yeterli güce sahip oldukları için politika/değişim yönlendirme aracı olabilmektedir. Üçüncü kaynak türü ise toplum-devlet etkileşiminden doğan yurt içi yeniden yapılanma durumudur. Hükümetlere ilgisi olan siyasi/sivil baskı gruplarının ve sermaye gruplarının da değişim konusunda tetikleyici veya hızlandırıcı etkisi olabilmektedir. Böyle bir durumda da rejimlerin söz konusu grupların siyasal meşru yönetimi sürdürmeye destek olmaları yönünde beklentisi ortaya çıkmaktadır. Dış şoklar, uluslararası veya bölgesel ortamda meydana gelen yapısal olaylardır ve devletler için yeni tehditler ya da fırsatlar sunmaktadır. Bu gelişmeler devletlerin dış politikasının yeniden yönlendirilmesi üzerinde oldukça etkili bir güce sahiptir. Hermann'a göre söz konusu dört kaynak birbirleri ile etkileşim içerisindedir. Birlikte çalışabilirken, diğer taraftan biri diğerini harekete geçirebilmektedir. Bununla birlikte liderlik etkisi diğerlerine göre daha ön planda yer almaktadır. Birçok dış politika değişikliği liderlerin dış ortama dair algıları veya girişimleriyle ortaya çıkmaktadır (Hermann, 1990: 11-12).

Devletlerin fırsatlar veya tehditler karşısındaki motivasyonu ve konum alma girişimi dış politika için bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Motivasyonun temel dayanağında ise değişim ya da harekete geçiş kaynakları yer almaktadır. Daha sonra karar alma sürecinde devletin politika eğilimi şekillenir ve temel motivasyon bütünüyle ortaya çıkmaktadır. Karar alma; harekete geçiren kaynaklar ve politika değişikliği çıktısı arasında aracılık eden bir süreçtir. Devletin dış politika formülasyonu; politika beklentileri, sistemik uyaranlar, yeni/farklı bilgilerin farkına varılması ile başlamakta ve mevcut politika ile sorun arasındaki nedensel ilişkinin kabul edilmesi, alternatif yaklaşımın tasarlanması, yeni bir yol için fikir birliğinin oluşturulması ve finalde yeni politikanın uygulanması ile sonlanmaktadır (Hermann, 1990: 13-14).

Hermann modelinde politika formülasyonun bağımlı değişkeni olan dış politikada değişim, birbirini tamamlayan dört düzeyde ortaya çıkmaktadır. Bunlar uyum/ayar değişikliği, program değişikliği, problem/hedef değişikliği ve uluslararası yönelimde görülen değişikliklerdir. Uyum aşamasında efor düzeyinin derecesinde değişiklik görülmektedir. Ancak devletin hedeflerinde ve ana istikametinde köklü bir reform gerçekleştirilememiştir. Bu aşamada yalnızca başlangıç seviyesinde bir değişiklik görülür. Program değişikliği, dış politika yöntem ve araçlarının yeniden yönlendirilmesini içermektedir. Politika programının değiştirilmesi, devletlerin askeri güç yerine diplomatik müzakerelere yönelmesine olanak tanımaktadır. Yöntemler ve araçlar değişse de devletin öncelikli hedefi değişmemektedir. Ancak problem/hedef değişikliğinde değiştirilen amaçlar vardır. Devletlerin dış eğilimlerinde önemli derece bir yeniden yönlendirme ortaya çıkmaktadır. Son düzeyde ise devletler küresel politikadaki yönelimlerini değiştirebilmektedir. İttifaklardaki değişim, ittifak içindeki ilişkilerdeki yeni gündem maddeleri ya da uluslararası topluma yönelik önceliklerde görülen farklılaşma gibi gelişmeler devletlerin uluslararası yöneliminde görülen değişimi ortaya koymaktadır (Hermann, 1990: 5-6).

Tablo 1: Hermann Değişim Modeli: Değişim Kaynakları ile Politika Değişiminin Düzeyi Arasında Karar Süreçlerinin Aracılık Rolü (Hermann, 1990: 13).

Değişim Kaynakları	Değişimin Ortaya Çıkışı	Dış Politikada Değişim
Lider Odaklı		Efor/Uyum Değişikliği
Bürokratik Savunuculuk		Program Değişikliği
İç Yeniden Yapılanma		Problem/Amaç Değişikliği
Dış Şok		Uluslararası Yönelim Değişikliği

Çalışmada, 2002-2014 yılları arasında Türkiye'nin İsrail'e yönelik dış politikasında görülen değişim Hermann modelinin politika değişiminin düzeyleri çerçevesinde analiz edilecektir.

3. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

3.1. Denge İçinde Denge

AK Parti iktidarlarının ilk dönemlerinde İsrail ile ilişkilerin Soğuk Savaş dönemindeki gibi batı ittifakı kapsamında ilerlediği görülmektedir. 1990lı yıllarda İsrail ile yapılan askeri güvenlik iş birliği anlaşması, ilişkilerde belirleyici unsur olmuştur. AK Parti iktidarının daha ilk günlerinde, İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un Türkiye ve İsrail'in ortak paydada buluştuklarını ifade etmesi ve Türkiye'yi İslam dünyası ile batı arasında güçlü bağ kurabilecek bir ülke olarak tanımlaması ikili ilişkilerde İsrail'in Türkiye'ye yönelik bakış açısını ortaya koymuştur ("Şaron, Başbakan Gül'ü İsrail'e Davet Etti," 2002). Aralık ayında ABD'yi ziyaret eden Recep Tayyip Erdoğan ise Musevi temsilcilerle yaptığı görüşmede Türkiye-İsrail ilişkilerinin eskisi gibi devam etmesinden yana olduğunu beyan etmiştir ("Erdoğan'ın ABD'deki Temasları...", 2002). Millî Görüş tabanından gelen AK Parti politika yapıcılarının, Filistin meselesi temelinde İsrail'e karşı duyulan endişe sebebiyle İsrail ile ilişkilerini ne yönde kurgulayacağı merak edilen bir konu olmuştur. Başbakan Abdullah Gül'ün Mısır ziyaretinde, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin aynı zamanda Filistin meselesinin çözümüne zemin hazırlamak gibi bir özelliği olduğunu belirten sözleri söz konusu sorunun cevabını erken dönemde vermiştir ("Başbakan Gül'ün Mısır Ziyareti...(7)," 2002).

AK Parti hükümetleri Türkiye-İsrail ilişkilerini, bir yanda Filistin sorununda iki devletli çözüme zemin sağlamak ve diğer yandan da batı güvenlik ittifakının Ortadoğu'daki önemli müttefiki olan İsrail ile temasları sürdürmek üzerinden formüle etmiştir. Türkiye çoğu kez bu iki aşamalı politika düzleminde ikinci ilkenin sınırları içerisinde istediği hareket alanını bulamamıştır. Diğer bölge ülkeleri (özellikle Suriye) ile yürütülen hızlı yakınlaşma sürecinin aksine Türkiye İsrail'e yönelik denge politikası gütmek zorunda kalmıştır. Fakat Filistin konusundaki hassasiyetin ikili ilişkilerde ve Ortadoğu'da eskisinden daha sık dile getirilmesi AK Parti hükümetlerinin İsrail ile ilişkilerde izlediği yeni bir yöntem olmuştur. İsrail'in Filistin'e uyguladığı saldırılar ve ABD işgali sonrasında Irak'ın kuzeyinde Kürtlere verdiği destek sebebiyle, AK Parti hükümetinin ilk yıllarda İsrail ile ilişkilerinde çekingen bir tavır aldığı görülmüştür. Bunun yanında, Nisan 2003'te İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Shalom'un Türkiye ziyareti kapsamında düzenlenen basın toplantısında Dışişleri Bakanı Gül iki ülke arasında ortak yatırım ve ticari ilişkilerin geliştirmesi konularında görüştüklarini ifade etmiştir ("Gül ve Şalom'un Ortak Basın Toplantısı," 2003).

2002 yılında Madrid'te BM, ABD, AB ve Rusya'nın katılımı ile Filistin meselesine barışçıl çözüm getirmek için kurulan Ortadoğu Dörtlüsü, barış için bir Roadmap oluşturmuş ve iki devletli çözüm önerisinde bulunmuştur. Planın resmi olarak duyurulması ise (Mahmud Abbas'ın Filistin Başbakanı

olmasının ardından) 4 Haziran'da ABD Başkanı Bush tarafından gerçekleştirilmiştir. Roadmap'e göre barış planı üç aşamadan oluşmaktaydı. 2003 Mayıs ayına kadar tamamlanması gereken ilk aşamada, Filistin'in terör eylemlerini durdurması, İsrail ile güvenlik iş birliğine başlaması, güvenlik kurumlarını yeniden yapılandırması ve seçimleri yapması istenmiştir. İsrail'den ise, Eylül 2000'den itibaren işgal ettiği topraklardan çekilmesi, yeni yerleşim faaliyetlerini durdurması ve Filistin halkına uyguladığı şiddete son vermesi istenmiştir. Filistin seçimlerinden sonra başlayacak Haziran-Aralık arasındaki altı aylık ikinci aşamada, İsrail'in 1967 öncesi sınırlarına dönmesi ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulması öngörülmüştür. 2004 ve 2005 yıllarını kapsayacak son aşamada ise iki taraf arasında sınırlar, mülteciler ve Kudüs'ün statüsüne ilişkin nihai anlaşma imzalanarak Filistin devletinin nihai sınırlarının belirlenmesi amaçlanmıştır (Schulze, 2017: 89-90; 160-166). Erdoğan hem Filistin Başbakanı Abbas hem de İsrail Başbakanı ile telefon görüşmeleri yapmış, iki tarafı da Roadmap'ı kabul ettiği için tebrik etmiştir ("Başbakan Erdoğan, Filistin Başbakanı...", 2003; "Erdoğan, İsrail Başbakanı...", 2003). Roadmap, Türkiye'nin uzun yıllar Filistin meselesindeki yaklaşımının ana dayanağı olmuştur. Türkiye, bu dönemde yakaladığı iki tarafla da görüşebilme ortamı sayesinde Filistin meselesinde özerk bir güç merkezi konumu elde etmiştir.

İstanbul'da Bet Israel Sinagogu, Neve Şalom Sinagogu, Birleşik Krallık Başkonsolosluğu ve HSBC Banka binasına yönelik intihar saldırılarının yaşandığı günlerde, Erdoğan özellikle iki sinagoga düzenlenen saldırıyı lanetlemiş, Musevi vatandaşların ibadet yerlerine yapılan saldırıların arkasında uluslararası bir organizasyonun bulunduğunu ifade etmiştir ("Erdoğan, İstanbul'daki Saldırıları Lanetledi...", 2003). Daha sonradan El-Kaide'nin üstlendiği iki Sinagog'a yapılan saldırılar neticesinde hem ABD hem de İsrail saldırıları kınamış ve teröre karşı ortak mücadele vurgusu yapmıştır. El-Kaide tarafından gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları sonrası küresel çapta teröre karşı savaş açan ABD'nin yine El-Kaide tarafından düzenlenen İstanbul saldırılarının hemen ertesinde teröre karşı Türkiye ile ortak mücadele vurgusu yapması ve İsrail'in de bu yöndeki beyanı, Türkiye-İsrail ilişkilerinin ABD-Türkiye-İsrail üçlü güvenlik anlayışı içerisinde ilerleyeceğinin ip uçlarını vermiştir.

Türkiye, 2004 yılında İsrail'in Gazze saldırılarında Hamas'ın dini lideri Şeyh Yasin'i öldürmesine büyük tepki vermiştir. Erdoğan, daha önceki saldırılarda yaralanan ve felçli hale gelen Ahmet Yasin'in İsrail'in cinayeti sonucu öldürüldüğünü, devam eden saldırıların Türkiye'nin hem İsrail-Suriye hem de Filistin-İsrail arasında arabuluculuk yapmaya çalıştığı bir dönemde yaşandığını ve İsrail'in Roadmap'ı ortadan kaldırdığını söylemiştir ("Erdoğan'ın Tokyo'daki Basın Toplantısı...(2)", 2004). Erdoğan eleştirel duruşunu bir adım daha ileriye götürerek Yasin'in öldürülmesinden ve hala devam eden saldırılardan İsrail halkının değil yöneticilerinin sorumlu olduğunu, suikastı İsrail hükümetinin yaptığını dile getirerek bu operasyonların bir "devlet terörü" olduğunu vurgulamıştır ("Erdoğan - Paritzky Görüşmesinden Notlar...", 2004). Yasin'in öldürülmesinden yaklaşık bir ay sonra da halefi Abdulaziz er-Rantisi de İsrail tarafından öldürülmüştür. Bu gelişme üzerine Erdoğan önceden planlanan İsrail ziyaretini ertelemiştir (Gencer, 2018: 21). Erdoğan'ın İsrail'e yönelik eleştirilerinde İsrail hükümeti ile halkını birbirinden ayırarak hükümete yüklenmesi, böylelikle de İsrail'in bütün unsurlarını kapsayan bir eleştiriden kaçınması ikili ilişkileri yürütebilmek adına açık kapı bırakmıştır. AK Parti hükümeti bir yandan İsrail'in saldırılarını kınarken diğer taraftan da bu durumun İsrail ile ilişkilerde kriz yaratmadığını ve aynı zamanda Filistin halkına destek vermeye devam ettiklerini vurgulamıştır ("Başbakan Erdoğan...", 2004; "Ak Parti TBMM Grup Toplantısı...(3)", 2004). Erdoğan'ın bu tutumu, İsrail ile ilişkilerin yukarıda bahsedilen güvenlik denklemi ile Türkiye'nin Filistin'e verdiği destek arasında dengeli bir şekilde yürütülmeye çalışılacağını ortaya koymuştur. İsrail'den gelen, ABD ya da Türkiye gibi üçüncü ülkelerin arabuluculuk yaparak İsrail-Filistin arasındaki soruna herhangi bir katkıda bulunamayacağı açıklaması ise Türkiye'nin bu konudaki hareket alanının sınırlarını göstermiştir ("İsrail Başbakan Yardımcısı Olmert'in Basın Toplantısı," 2004). Diğer yandan 2004 yılında Türkiye ve İsrail arasında enerji iş birliği adımları

atılmış ve Zorlu enerji şirketinin İsrail’de sekiz yüz milyon dolarlık yatırım yapacağı bir anlaşma imzalanmıştır (“Zorlu Enerji’nden İsrail’de...,” 2004).

Dışişleri Bakanı Gül Ocak 2005’teki İsrail ziyareti kapsamında önce İsrail’e ardından Filistin’e gitmiştir. Filistin Dışişleri Bakanı Nebil Şaad ile görüşen Gül bu görüşmede, Türkiye’nin her zaman Filistin’de yaşanan acıları paylaştığını, en büyük isteklerinin bağımsız bir Filistin Devleti kurulması olduğunu, Türkiye’nin Filistin ve İsrail arasında barış istediğini, bu anlamda İsrail’in birçok adımı atmaya hazır olduğunu, Filistin’in de intihar saldırılarına son vermesi gerektiğini, fakat bu konuda asıl önemli olanın sadece niyetler değil niyetlerin uygulamaya dökülmesi olduğunu ve Filistin’e uygulanan baskı ile kuşatmanın İsrail’e huzur ve güvenlik getirmeyeceğini ifade etmiştir. Şaad ise hem İsrail hem de batı ile olan yakın ilişkilerinin Türkiye’ye bölgede büyük bir güç verdiğini ve bu güç aracılığıyla Türkiye’nin barış için etkili adımlar atabileceğini beyan etmiştir (“Abdullah Gül...,” 2005a). Erdoğan’ın denge içerisinde korumak istediği güç tam olarak da Şaad’ın Türkiye’ye atfettiği bu güç olmuştur. Gül’ün İsrail ve Filistin ziyaretleri, ABD tarafından da barış sürecine katkı vermesi bakımından memnuniyetle karşılanmıştır (“ABD...,” 2005).

Ocak ayındaki Filistin seçimlerinde Mahmud Abbas Filistin Devlet Başkanı seçilmiştir. Fakat seçimleri boykot eden Hamas, Abbas’ın tüm Filistin’i değil sadece küçük bir azınlığı temsil ettiğini ve İsrail’in Filistin’deki topraklardan çekildiği güne kadar direnişin devam edeceği yönünde açıklama yapmıştır (“Hamas’dan ‘Direniş Sürece’ Açıklaması...,” 2005). Bu açıklama, Roadmap’in ilk aşaması olarak da görülen seçim sürecinin Filistin’de barış için tek başına yeterli olmayacağını ortaya koymuştur. Filistin’deki seçimlerde Abbas’ın devlet lideri seçilmesi ile Türkiye-Filistin arasındaki temaslar artmaya başlamıştır. Gazze’de taraflar arasında ateşkes anlaşması imzalanmış ve İsrail Gazze’den çekilme planını uygulamaya sokmuştur. Bu kapsamda Erdoğan ilk defa İsrail’i ziyaret etmiş ve ziyarette Şaron ile Erdoğan arasında direkt görüşmelerin yapılabileceği bir telefon hattının kurulması kararı alınmıştır (“Erdoğan Ve Şaron’un Basın Toplantısı...(1),” 2005). Erdoğan’ın ziyaretinde Türkiye’nin Filistin meselesinde arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu ifade etmesine rağmen İsrail Dışişleri Bakanı Shalom ile gerçekleştirdiği görüşmede Shalom’un İsrail’in Filistin ile ilişkilerinde herhangi bir arabulucuya ihtiyaç duymadığını belirttiği sözleri dikkat çekmiştir. Görüşme kapsamında iki ülke arasında bilişim, tarımsal faaliyetler, yenilenebilir enerji ve sulama teknolojisi alanlarında iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır (“Başbakan Erdoğan’ın İsrail Ziyareti...,” 2005). Bu dönemde, Gazze’den çekildiğinde oluşacak güç boşluğunun kim tarafından doldurulacağı konusunda endişe duyan İsrail, Türkiye’den Filistin yönetim ve güvenlik kurumlarının iyileştirilmesine destek vermesini ve böylelikle Gazze’nin Filistin yönetimi tarafından kontrol edilmesini istemiştir. Erdoğan bu duruma olumlu şekilde cevap vererek Abbas yönetimi ile temaslarını arttırmıştır. İsrail, Gazze’de Hamas ya da bir uluslararası güç tarafından kontrol sağlanmasına karşı çıkmıştır (Bila, 2005).

Erdoğan, Haziran 2005’te “Cesaret Ödülü” aldığı Yahudi ADL (Anti-Defamation League) toplantısındaki konuşmasında, Türkiye’nin Yahudi halkı ve ABD ile müttefiklik ilişkilerini derinleştirmek istediğini vurgulamıştır (“Başbakan Erdoğan’a Cesaret Ödülü...,” 2005). Erdoğan’ın bu sözleri bir kez daha Türkiye-İsrail ilişkilerinin Türkiye-ABD-İsrail üçgeninde ilerlediği gerçeğini ortaya koymuştur. Ayrıca İsrail’in Gazze şeridi ve Batı Şeria’dan çekilme sürecini tamamlamasının ardından Erdoğan Şaron’u arayarak tebrik etmiş ve barış için atılan kararlardan ötürü Şaron’a teşekkür etmiştir (“Başbakan Erdoğan’dan...,” 2005).

Arabuluculuk yöntemini bölge politika gündemine alan Türkiye girişimde bulunarak İsrail ve Pakistan Dışişleri Bakanlarının İstanbul’da bir araya gelmesini sağlamış ve görüşmelerde ikili ilişkilerin kurulması kararı alınmıştır. Shalom bu gelişmeyi, İsrail’in artık Türkiye aracılığıyla Müslüman ülkelerle de diyalog haline geçtiği sözleriyle değerlendirmiştir. (“İsrail ve Pakistan Dışişleri Bakanlarının İstanbul Buluşması...,” 2005). Filistin-İsrail arasında ateşkes sağlanması ve

İsrail'in Gazze Şeridi-Batı Şeria'dan çekilmesi 2005 yılının ikinci yarısında Türkiye-İsrail ilişkilerinin daha pozitif havada ilerlemesine zemin hazırlamıştır.

2006 yılının ocak ayında Filistin'de yapılan seçimlerin Hamas'ın zaferi ile sonuçlanması karşısında ABD ve İsrail Hamas'ı terör örgütü olarak değerlendirirken seçim sonuçlarını tanımadıklarını beyan etmişlerdir ("Filistin'de Seçimleri Hamas'ın Kazanması...", 2006). Erdoğan ise seçim sonuçlarının kabul edilmesi gerektiğini ve Hamas ile İsrail arasında arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu vurgulamıştır ("Başbakan Erdoğan'ın Basın Toplantısı...(2)," 2006). Bu konuda taraflar arasında yaşanan fikir ayrılığı Hamas lideri Meşal'in Ankara ziyareti ile tırmanmıştır. Türkiye görüşmede Hamas'a normalleşme ve İsrail'i tanıması yönünde çağrıda bulunduğunu ifade ederken ("Bakan Gül'den Hamas Açıklaması...", 2006; "Bakan Gül'den Hamas Ziyareti Açıklaması...", 2006), İsrail de Hamas'ın PKK gibi bir terör örgütü olduğunu dile getirmiştir (Bila, 2006b). Hamas'ın İsrail tarafından PKK ile eş değer tutulması, Hamas'ın Filistin'de meşru bir aktör olarak tanınmasını hedefleyen Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Diğer yandan, Haziran 2006'da Gazze'de yeniden İsrail saldırıları başlamış, saldırılarda İsrail birçok sivil öldürmüş ve Filistin yöneticilerini esir almıştır. Erdoğan, Gazze'deki saldırılarda İsrail'i orantısız güç kullanmakla suçlamış ve saldırıları kınamıştır ("Başbakan Erdoğan,...," 2006). Çatışmalar, Güney Lübnan'da bulunan Hizbullah kuvvetlerinin İsrail'e havan topu saldırısı düzenlemesi ve iki İsrail askerini rehin alması sonucu Lübnan'a sıçramıştır. İsrail, Hizbullah saldırısına cevap vererek askeri operasyon başlatmış ve güney Lübnan'ı işgal etmiştir. Gelişmeleri değerlendiren Erdoğan, İsrail'in Hizbullah saldırısı yüzünden bir kez daha orantısız güç kullanarak tüm Lübnan'ı cezalandırdığını ve bunun bir savaş değil İsrail'in tek başına yürüttüğü katliam olduğunu vurgulamıştır ("Başbakan Erdoğan'dan, Ortadoğu'daki Gerginlikle İlgili Yorum...", 2006). Söz konusu çatışmalar ve işgal konusunda BM Güvenlik Konseyi'nin 1701 nolu kararı ile ateşkes sağlanmış, İsrail Lübnan'dan çekilmiş ve bölgeye uluslararası barış gücünün (UNIFIL) gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

Ocak 2007'de Hamas ve El-Fetih arasında yapılan müzakereler sonucunda iki tarafında dahil olduğu Filistin Ulusal Birlik Hükümeti kurma kararı çıkmış ve Türkiye bu gelişmeyi memnuniyetle karşılamıştır. İsrail ise Hamas'ın yer alacağı bir hükümeti tanımayacakları konusunda görüşünü tekrarlamıştır. Ayrıca İsrail'in bu dönemde Doğu Kudüs'te yeni Yahudi yerleşim birimleri kurma yönündeki kararı ve El-Aksa Camisi çevresinde kazı çalışmalarına başlaması da Türkiye tarafından tepki ile karşılanmıştır. Erdoğan bu konuda Filistin'de Ulusal Birlik Hükümeti kurma kararı alınarak barış için önemli adımların atıldığı bir dönemde, İsrail'in üç dinin de kutsal saydığı Kudüs'te böyle bir girişimde bulunmasının tek amacının gerilimi tırmandırmak olduğunu beyan etmiştir. ("Ak Parti TBMM Grup Toplantısı," 2007). Aynı dönemde, ABD Dış İşleri Bakanı Condoleezza Rice ve Savunma Bakanı Robert Gates Ortadoğu'da "Birlik Turu" gerçekleştirmiştir. Tur, ABD'nin İran, Suriye, Hamas ve Hizbullah'ın bölgede artan nüfuzuna karşı Arap müttefiklerini ortak hareket etmeye çağırmak amacıyla yapılmıştır ("ABD'den Ortadoğu'da 'Birlik Turu,'" 2007). Rice ve Gates'in İran ve Suriye karşıtı Ortadoğu turu, iki ülkenin üzerindeki uluslararası baskıyı arttırmıştır. Türkiye ise ABD'nin bu turuna İsrail ve Suriye arasında barış görüşmelerine başlanması için iki ülkeye ziyaretler düzenleyerek cevap vermiş ve özellikle Hamas sorununa bölge içinde çözüm aramaya çalışmıştır. Fakat ABD'nin söz konusu politikası Türkiye'nin bahsedilen bu girişimleri açısından yapısal sınırlar oluşturmuştur.

Cumhurbaşkanı Gül'ün Ocak 2008'deki Mısır ziyareti dönüşünde yaptığı açıklama Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerde geniş hareket alanına sahip olmadığını göstermesi bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Gül, Türkiye'nin Filistin meselesine kapasitesi dahilinde yaklaştığını ve bu konuda belirleyici bir rolünün olmadığı ifade etmiştir ("Cumhurbaşkanı Gül, Mısır Dönüşünde Uçakta Açıklamalarda Bulundu," 2008). Gül'ün Türkiye'nin İsrail-Filistin sorununda belirleyici rolü olamayacağını dile getiren ifadesi bir diğer deyişle Türkiye'nin Ortadoğu'da komşuları üzerinden giriştiği çok yönlü dış politikasının konu Filistin'e geldiğinde aynı performansı gösteremediği

anlamını taşımaktadır. Çünkü Türkiye, Filistin meselesine her eğildiğinde ABD-İsrail eksenindeki güvenlik sistemi ile karşı karşıya kalmış ve bu konuda ileri düzeyde inisiyatif alamamıştır.

İsrail'in bu dönemdeki Gazze'ye uyguladığı ablukayı eleştiren Erdoğan, İsrail'in Filistin'i adeta bir açık hava hapisanesi haline getirdiğini ve bunun ancak marjinal şiddet yanlıları tarafından yapılabileceğini gündeme getirmiştir ("Ak Parti TBMM Grup Toplantısı," 2008). İsrail Dışişleri Bakanlığı, Tel Aviv Büyükelçiliği aracılığıyla Türkiye'yi protesto ederek Erdoğan'ın sözlerine Türkiye'nin yakın tarihte Irak sınırında PKK'ya karşı yaptığı operasyonları hatırlatarak İsrail'in de tıpkı Türkiye gibi terörle mücadele ettiği yönünde cevap vermiştir ("Başbakan Erdoğan'ın Açıklamalarına İsrail'den Tepki," 2008). Bu dönemde Türkiye, İsrail'in Gazze ablukası devam ederken Gazze'ye insani yardım gönderme kararı almış ve aynı zamanda da İsrail Başbakanı Olmert'ten Türk yardımının engellenmeyeceği sözünü almıştır ("Türkiye Gazze'ye İnsani Yardım Gönderecek," 2008). İsrail ve Filistin arasında birçok kez ateşkes görüşmeleri yapılmış, fakat altı aylık ateşkes Mısır'ın arabuluculuğu ile ancak 19 Haziran'da yürürlüğe girebilmiştir ("Gazze Şeridi'nde Ateşkes Yürürlüğe Girdi," 2008). Ateşkesin Mısır aracılığı ile gerçekleşmiş olması Türkiye-İsrail ilişkilerinin iki gerçeğini bir kez daha ortaya koymuştur. Türkiye'nin Filistin-İsrail geriliminde arabulucu olma çabası bir kez daha sonuçsuz kalmış ve İsrail ile ilişkilerde Filistin konusunda ciddi anlamda hareket olmadığı bir kez daha ispatlanmıştır. Diğer yandan, dönemin İsrail-Filistin çatışmalarının birçoğunda Mısır'ın arabulucu pozisyonunda olması, ABD önderliğinde ve Türkiye-Mısır-İsrail ekseninde oluşturulan Ortadoğu batı güvenlik hattının bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye söz konusu sorunun çözümünde planladığı gibi ön plana çıkmasa da ateşkes görüşmeleri hattın diğer üyesi Mısır nezaretinde gerçekleşmiştir. Bu durum, 2025 yılının başında Hamas ile İsrail arasındaki ateşkes görüşmelerinde de yaşanmıştır.

AK Parti döneminde ikili ilişkilerin yeni safhası 2008 yılında Türkiye arabuluculuğunda başlayan İsrail ve Suriye arasındaki barış müzakereleri olmuştur. 21 Mayıs'ta Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada Türkiye nezaretinde İsrail ve Suriye arasında dolaylı görüşmelerin İstanbul'da başladığının duyurulması ile süreç resmileşmiştir ("NO-81 - 21 Mayıs 2008"). Suriye, İsrail'den işgal ettiği Golan Tepelerinden çekilmesini ve bölgeyi Suriye toprakları olarak tanımasını istemiştir. İsrail ise Suriye'nin İsrail karşıtı Hizbullah ve Hamas'a desteğini sonlandırmasını, devamında İran ile de ilişkilerine son vermesini talep etmiştir. Sadece Golan tepelerinden askerlerini çekmek karşılığında İsrail, Suriye'den adeta bölgesel politikasını İsrail lehine olacak şekilde değiştirmesini istemiştir. Bu durum karşısında Suriye tarafı İran konusunda talebi kabul etmediklerini ifade etmiştir ("Suriye'den İsrail'in İran talebine ret," 2008). İsrail kamuoyunda ise Olmert'in müzakerelerde barış yanlısı görünmeye çalışarak iç ve dış siyasette prestij sağlama arayışında olduğu gibi eleştirel yorumlar gündeme gelmiştir ("Israel-Syria Dialogue 'to Continue,'" 2008). Mayıs sonunda başlayan görüşmelerde haziran ve temmuz aylarında toplam dört tur gerçekleştirilmiş ve beşinci tur için Eylül ayı belirlense de İsrailli müzakerecilerin yeniden yetkilendirilmesi konusunda yaşanan gecikmeden dolayı bu konuda bir belirsizlik ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, 19 Haziran'da Mısır arabuluculuğunda İsrail-Filistin arasında sağlanan altı aylık ateşkesin süresi sona ermiş ve devam ettirilmesi konusunda herhangi bir girişim gerçekleşmemiştir. Bu gelişmeler üzerine 22 Aralık'ta görev süresi biten Olmert'in Türkiye'ye veda ziyareti gerçekleşmiş ve görüşmelerde ateşkesin durumu ile barış müzakerelerinin beşinci turunun ne zaman yapılacağı gibi konular ele alınmıştır. Olmert'in ziyaretinden bir hafta önce Türkiye, Filistin lideri Abbas'ın özel temsilcisi Azzam El-Ahmed ve AB Ortadoğu Barış Süreci temsilcisi Marc Otte'yi ağırlayarak İsrail-Filistin barış sürecine ilişkin görüş alışverişinde bulunmuştur ("İsrail Başbakanı Olmert Ankara'da," 2008). Türkiye bu hamlesi ile İsrail'e hem Suriye hem de Filistin ile barış yapma konusunda uluslararası bir baskı oluşturmaya çalışmıştır.

Söz konusu dönemde AK Parti iktidarlarının İsrail ile ilişkilerde dengeli yakınlığı koruması hem iç hem de Ortadoğu kamuoyunda Filistin hassasiyeti sebebi ile Türkiye için bir zorluk olarak görülse de

bölgesel dengeler açısından durum böyle olmamıştır. AK Parti iktidarları ile Türk dış politikasında ortaya çıkan çok yönlülük ve yoğun diplomatik temaslar sayesinde söz konusu durum adeta yeni bir fırsat yaratmıştır. İç kamuoyu baskılarından dolayı İsrail ile açıkça ilişki kurulamayan Arap ülkeleri için Türkiye ile kurulan yakınlıklar İsrail ile ilişkileri ikame etmiştir (Gencer, 2005: 127). Bölge ülkeleri ve Türkiye için kazan-kazan oyunu haline gelen bu durum, 2000li yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkisini arttırmasına katkıda bulunmuştur.

3.2. İkili İlişkilerde Dengeden Tansiyona

Olmert'in Türkiye ziyareti hem İsrail-Filistin hem de İsrail-Suriye barış sürecini belirsizlik içinde bırakmıştır. 27 Aralık'ta İsrail Gazze'ye yönelik büyük bir saldırı başlatmıştır. 26 Aralık'ta İsrail, Hamas'a roket saldırılarını durdurması için kırk sekiz saat süre vermiş, aksi takdirde Hamas'a karşı büyük bir saldırı başlatacağını bildirmiştir ("İsrail'den Hamas'a 48 Saat Mühlet," 2008). Hamas'ın roket saldırılarını durdurmadığını ifade eden İsrail, 27 Aralık'ta Gazze'de Filistin emniyet güçlerinin çoğunlukta bulunduğu bölgelere yaklaşık otuz füze atarak saldırmıştır. İlk saldırıda Filistin emniyet güçlerinin yanında birçok sivil de hayatını kaybetmiş ve en az kırk kişinin öldüğü bildirilmiştir ("İsrail'den Gazze'ye Hava Saldırısı: En Az 40 Ölü," 2008). Saldırı, Türkiye tarafından büyük şok ve kızgınlıkla karşılanmış ve Erdoğan saldırı haberi geleni kadar Olmert'i beşinci tur görüşmelerin tarihi ile ilgili konuşmak için aramayı düşündüğünü söylemiştir. Erdoğan ayrıca, saldırılar sona erdirilmeden İsrail ile herhangi bir diplomatik temas kurmayı istemediğini, barış müzakereleri devam ederken İsrail'in Gazze'ye yine orantısız bir güçle saldırdığını ve bunun hem Filistin halkına hem de Türkiye'ye yönelik büyük bir saygısızlık olduğunu vurgulamıştır ("Başbakan Erdoğan, Gazze'ye Saldıran İsrail'e Sert Tepki Gösterdi," 2008). Erdoğan bir yandan İsrail'i sert bir şekilde eleştirirken, önce Birleşmiş Milletler'e saldırıları derhal durdurması ve ardından Gazze'ye acil insani yardım ulaştırılması çağrısında bulunmuştur ("Başbakan Erdoğan: 'İnsani Trajediye Sessiz Kalmayın,'" 2008). Filistin Devlet Başkanı Abbas ise İsrail'in saldırılarının Hamas'ın sorumsuz davranışları nedeniyle başladığını söyleyerek Hamas'ı saldırıları hafifletmesi konusunda uyarmıştır ("Filistin Devlet Başkanı Abbas...", 2008). Erdoğan ayrıca, 29 Aralık'ta ateşkesin derhal sağlanması amacıyla Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Mısır'ı ziyaret ederek Orta Doğu Barış Turu gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin büyük bir efor sarfederek İsrail ve Suriye arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi adına başlattığı müzakereler İsrail'in Gazze'ye yönelik Dökme Kurşun saldırı operasyonu ile son bulmuştur. Söz konusu saldırı aracılığıyla ikili ilişkilerde İsrail'in Türkiye'ye yönelik samimiyetinin ne ölçüde olduğu ortaya çıkmıştır. Bir yanda İsrail'in aralık ayı sonunda başlattığı saldırı operasyonu devam ederken diğer yandan da El-Fetih ve Hamas arasındaki rekabet Filistin'deki durumu giderek zorlaştırmıştır. Erdoğan 2009 yılının ilk gününde yaptığı açıklamada, hem Hamas ve El-Fetih arasında süratle uzlaşma sağlanması gerektiğini hem de İsrail'in 2008 Haziran ayındaki ateşkes anlaşmasına uyarak saldırılarına son verip Gazze'ye yönelik uyguladığı ambargoyu kaldırması gerektiğini vurgulamıştır ("Başbakan Erdoğan'dan Hamas ve El Fetih'e 'Süratle Uzlaşın' Çağrısı," 2009). Barış turu kapsamında Mısır'ı ziyaret eden Erdoğan, Türkiye'nin bu konuda iki aşamalı bir çalışma planı izlediğini ifade etmiştir. İlk aşamada ateşkesin sağlanması konusunda 2009 yılında BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olan Türkiye'nin bu konuyu ivedilikle BM gündemine alma çalışmalarını yürüttüğünü söyleyen Erdoğan, ikinci aşama olarak da Hamas ve El-Fetih arasında uzlaşma zeminin aranması gerektiğini dile getirmiştir ("Başbakan Erdoğan'ın Mısır Temasları," 2009).

Türkiye'nin bölge ve uluslararası toplum nezdindeki girişimleri sürerken, Riyad ziyaretinde bir gazetecinin Erdoğan'a "neden şimdi Ortadoğu ile ilgileniyorsunuz" sorusu Erdoğan tarafından tepki ile karşılanmıştır. Erdoğan bu konuda, önce Türkiye'nin Güvenlik Konseyi geçici üyesi olduğunu hatırlatmış ve ardından Türkiye'nin tarihten gelen bir Ortadoğu misyonu olduğunu söylemiştir. Erdoğan ayrıca, İsrail'in orantısız güç kullanarak Gazze'ye yönelik yaptığı saldırılarında savunmasız

çocukları ve kadınları da vurduğunu, bu yüzden tüyler ürpertici tablo karşısında herkesin “önce insan” prensibi çerçevesinde üzerine düşeni yapması gerektiğini ifade etmiştir (“Başbakan Erdoğan,...” 2009).

Yoğun diplomatik temaslar sonucunda 18 Ocak'ta Mısır'da taraflar arasında ateşkes ilan edilmiştir. Erdoğan'ın barış görüşmeleri kapsamında “özel temsilci” olarak görevlendirdiği başdanışmanı Ahmet Davutoğlu, ateşkes konusunda Mısır'ın çabalarının önemli olduğu kadar Türkiye'nin katkılarının da hesaba katılması gerektiğini söyleyerek, Türkiye'nin bu süreçte Hamas yanlısı olmaktan ziyade Hamas'ın da meşru bir aktör olmasını sağlayacak çerçevede politika yürüttüğünü vurgulamıştır. Davutoğlu ayrıca, Türkiye'nin İsrail saldırılarına verdiği vicdani tepkisinin iki ülke arasında alınganlığa sebep olduğunu fakat ikili ilişkilerin hiçbir zaman kopma noktasına gelmediğini ifade etmiştir (“Davutoğlu: “Türkiyesiz Bir Ateşkes Söz Konusu Olamazdı,” 2009). Davutoğlu'nun Gazze saldırılarına rağmen İsrail ile ilişkilerin tamamen kopmadığını belirten sözleri, Filistin meselesinin ikili ilişkilerde önemli bir etken görülmesine rağmen ilişkilerin temel çerçevesini çok da etkilemediğini göstermiştir. Fakat bu durum, 29 Ocak'ta Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'nun Gazze oturumundan itibaren değişmeye başlayacaktır.

O zamana kadar iki ülke arasındaki krizlerin üçüncü konular üzerinden görülmesi durumu Davos Zirvesi'nde değişmiş ve iki ülke arasında ilk defa doğrudan bir kriz yaşanmıştır. Gazze oturumunda konuşan Başbakan Erdoğan, Filistin'in adeta açık bir hapisane haline geldiğini, Gazze'de İsrail saldırıları sebebiyle bir insanlık dramının yaşandığını, İsrail'in Hamas tehdidine cevap verirken birçok masum sivil vatandaşı da öldürdüğünü ve artık İsrail-Hamas ilişkilerinin kurulması gerektiğini vurgulamıştır (“Başbakan Erdoğan,...” 2009a). Oturumda Erdoğan'dan sonra söz alan İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres ise İsrail'in Hamas'ın yoğun saldırıları karşısında kendini korumak için cevap vermek zorunda kaldığını, İsrail vatandaşlarının güvenliğinin sağlanması gerektiğine ilişkin konuşma yapmıştır. Peres'in sürekli kendisine bakarak ve parmak sallayarak yüksek sesle açıklama yapmasına tepki gösteren Erdoğan, Peres'in yüksek sesle konuşmasının İsrail'in Filistin'de masum insanları öldürmekten dolayı oluşan suçluluk psikolojisinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Erdoğan'ın Peres'e hitaben “siz öldürmeyi iyi bilirsiniz” demesi üzerine oturum başkanı Erdoğan'a eliyle dokunarak müdahale etmiş, Erdoğan da “one minute” diyerek kendisine Peres'ten daha az konuşma süresi verildiğini ve bu müdahaleyi kabul etmediğini söylemiş, “Benim için Davos bitmiştir” diyerek salonu terk etmiştir (“Başbakan Erdoğan Gazze Oturumunu Terk Etti (2),” 2009). Oturumu terk etmesinin ardından açıklama yapan Erdoğan, Peres'e moderatör tarafından yirmi beş dakika süre verildiğini, kendisine sadece on iki dakika süre verildiğini ve Peres'in suçlu olduğu için bağırarak konuştuğunu ifade etmiştir (“Başbakan Erdoğan,...” 2009b). Peres ise Erdoğan'ın açıklamalarından sonra, amacının Erdoğan'ı kişisel olarak eleştirmek olmadığını, yüksek sesle konuşmasının kişisel algılanmaması gerektiğini ve yaşananlardan dolayı Erdoğan'dan özür dilediğini söyleyerek iki ülke arasındaki iş birliğinin devam edeceği mesajını vermiştir (“Peres, Erdoğan'dan Özür Diledi (2),” 2009).

Türkiye'nin bu kez İsrail ile olan dengeli ilişkilerindeki sabrı tükenmiş ve Filistin konusundaki hassasiyeti ağır basmıştır. Erdoğan'ın Peres'e haklı tepkisi Arap ülkelerinde büyük bir sevinç ve takdirle karşılanmıştır. Erdoğan, Filistin halkının haklarını savunan bir lider olarak görülürken bu süreçte Türkiye de Ortadoğu'nun yükselen yıldızı olarak anılmaya başlanmıştır.

Erdoğan'ın Davos'taki tepkisi, Türkiye'nin Batı'dan ayrılması ve Hamas'ın peşine takılması gibi eleştirilere yol açarken, Erdoğan'ın diplomatik nezakete uymadığı yönünde iddialar da gündeme gelmiştir. Bu konu üzerine Erdoğan, “yarın görüşsem yine aynı şeyleri söylerim” yanıtını vermiştir. Erdoğan ayrıca diplomatik davrandığını, nezaket adına ülke çıkarlarına gelebilecek hiçbir zararı göz ardı etmeyeceğini, meselenin Doğu-Batı ayrımı değil, ülke haklarının savunulması olduğunu vurgulayarak Hamas'ı da hataları konusunda uyardıklarını sözlerine eklemiştir (“Ak Parti TBMM Grup Toplantısı,” 2009b).

Fakat bu dönemde, AK Parti Hükümeti Sözcüsü Cemil Çiçek'in İsrail ile ilişkilerde konuların birbirine karıştırılmaması gerektiği, siyasetin ve ticaretin ayrı konular olduğu yönündeki açıklaması ve Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'in Davos sürecinin bittiği, bu doğrultuda krizin başka (ekonomik) alanlara yansıtılmaması gerektiği şeklindeki sözleri Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerde belirli bir seviyeyi koruduğunu göstermiştir ("Başbakan Erdoğan'dan Ortadoğu Ülkelerine 'Barış' Turu," 2008: "Devlet Bakanı Tüzmen:...", 2009). Türkiye, İsrail'e tepkisini Anadolu Kartalı Tatbikatının İsrail'in de yer aldığı uluslararası bölümünü erteleyerek göstermiştir. Türk kamuoyunun ve halkın taleplerinden yola çıkarak İsrail ile tatbikat yapılmasını ertelediklerini ifade eden Erdoğan, gerekirse tatbikatı Türkiye olarak tek başımıza yaparız demiştir ("Başbakan Erdoğan Irak'a Gitti (1)," 2009). Dışişleri Bakanlığından bu kararın İsrail aleyhinde bir gelişme olmadığını ifade eden bir açıklama gelse de Erdoğan bu konudaki durumu açıkça beyan etmiştir ("No: 182, 12 Ekim 2009," 2009). Yine Ekim ayında, TRT'de yayınlanan ve Gazze'deki insani trajediyi konu alan "Ayrılık" isimli dizi iki ülke arasında gerginlik yaratmıştır. İsrail, dizide kendisine verilen olumsuz mesajlardan rahatsız olmuş ve Türkiye'ye tepki göstermiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, dizinin özel bir şirket tarafından çekildiğini söyleyerek İsrail'e cevap vermiştir ("Dışişleri Bakanı Davutoğlu Bosna Hersek'e Gitti," 2009). Davutoğlu'nun sadece dizinin devlet tarafından çekilmediğini söyleyerek dizinin içeriği hakkında herhangi bir açıklama yapmaması, Türkiye'nin İsrail'e karşı olumsuz tavrının hala devam ettiğinin bir göstergesi olmuştur.

İsrail ile gerginleşen ilişkilere cevap olacak bir şekilde 2010 yılında Erdoğan'ın ilk yabancı konuğu Filistin Lideri Abbas olmuştur. İsrail'e olan tepkisini bu kez uluslararası topluma yönelten Erdoğan, BM'nin İsrail'in saldırgan tutumlarına karşı etkin önlem almadığını söylemiş ve saldırılara göz yumanların İsrail'in suçuna ortak olduğunu vurgulamıştır ("Başbakan-Hariri Ortak Basın Toplantısı (3)," 2010).

Türkiye'nin inisiyatif alarak İsrail-Suriye barış müzakerelerini organize ettiği ve arabuluculuk yaptığı ve İsrail-Filistin barışı için uygun ortak zemin aradığı bir dönemde, İsrail'in Dökme Kurşun Operasyonu ile Gazze saldırılarına tekrar başlaması Türkiye'nin İsrail politikasında büyük bir kırılma yaratmıştır. İlişkilerin sonlanacağı Mavi Marmara saldırılarına kadarki beş aylık süreçte de görüleceği üzere artık Türkiye'nin İsrail'e yönelik yaklaşımının değiştiği, denge gözetmekten ziyade eleştirilerin giderek arttığı görülmektedir. Bu süreçte İsrail sadece barış müzakerelerini baltalayarak Türkiye'nin girişimlerini boşa çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda açıkça Türkiye'yi doğrudan hedef alan söylem ve eylemlerde bulunmuştur. Diğer taraftan İsrail'in Türkiye aleyhindeki politikalarının, Türkiye'nin bölgesel ve küresel güç algılamasında değişimin yaşandığı bir dönemde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde Türkiye, dış politikada komşularla sıfır sorun ve devamında merkez ülke yaklaşımlarının neticesinde ortaya çıkan, bir kenarında Ortadoğu'da etkin bir aktör haline geldiği, ikinci kenarında doğu-batı aksında Suriye ile ilişkiler örneğinde olduğu gibi geçiş noktası konumuna erişme aşamasında olduğu ve üçüncü kenarında da Ortadoğu'da politik özerkleşmeyi yaşadığı üç düzlemin oluşturduğu üçgenin merkezinde konumlanmıştır. Bu bağlamda, İsrail ile gerginleşen ilişkileri, 2011 başında ortaya çıkan Arap Baharı dalgasıyla birlikte Türkiye'nin söz konusu konumuna meydan okuyan bir gelişme olarak değerlendirmek mümkün gözükmektedir.

3.3. İlişkilerin Sonlanması

Davos ile başlayan sorunlu ilişkiler, İsrail Dışişleri Bakan yardımcısı Ayalon'un Türkiye İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol ile yaptığı görüşmede Çelikkol'u kendi koltuğundan daha aşağıda bulunan bir koltuğa oturtması ve bu görüntünün medyaya servis edilmesi ile bir kez daha gerilmiştir. İsrail tarafından görüşmenin ardından yapılan açıklamada, "onun bizden daha aşağıda oturduğunun görülmesini istedik" sözlerine yer verilmiştir ("İsrail Dışişleri Bakanı Yardımcısı...", 2010). Erdoğan, Ayalon'un bu tutumunu sert bir şekilde eleştirmiş ve Çelikkol aracılığı ile bir kez daha Türkiye'ye saygısızlık yapıldığını ifade etmiştir ("Başbakan Erdoğan'ın Basın Toplantısı," 2010). Türk Dışişleri Bakanlığı açıklamalarında önce İsrail'in bu tutumu kınanmış, ardından da İsrail'den konu hakkında

açıklama ve özür beklendiği beyan edilmiştir (“Dışişleri Bakanlığı’ndan İkinci Açıklama,” 2010). İsrail Cumhurbaşkanı Perez ve Başbakanı Netanyahu’nun Ayalon’a Türk Büyükelçisinden özür dilemesi yönünde baskı yapması üzerine özür mektubu Türk büyükelçiliğine iletilmiştir (Çelikkol, 2014: 97). Özür mektubu gönderilse de ilişkilerdeki gerginlik son bulmamıştır. Gerginliği büyük bir krize çeviren olay ise Gazze’ye insani yardım götürülen uluslararası gemi filosuna İsrail’in uluslararası sularda saldırması ile yaşanmıştır. Filonun hareketi sırasında Türk yetkililer, Gazze’ye giden yardım filosunun insani amaçlarla hareket edeceğini, söz konusu filonun Türkiye’nin kontrolünde değil, uluslararası bir girişim olduğunu vurgulamıştır (Çelikkol, 2014: 101). İsrail askerleri Mavi Marmara gemisine saldırarak dokuz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşını öldürmüş ve gemilere el koymuştur (“İsrail Askerleri Yardım Gemisine Saldırdı,” 2010). Bu olay üzerine Türkiye, İsrail büyükelçisini geri çağırılmış ve İsrail ile ilişkilerini askıya almıştır. Erdoğan, İsrail’in bir kez daha devlet terörü suçunu işlediğini ve Türkiye’nin dostluğunun değerli olduğu kadar düşmanlığının da o derecede şiddetli olduğu mesajını vererek İsrail’e yönelik Türkiye’nin tavrını açıkça ortaya koymuştur (“Başbakan Erdoğan;,” 2010). Mavi Marmara saldırıları üzerine Türkiye, İsrail’den rehin tutulan geminin serbest bırakılmasını, öldürülen Türk vatandaşlarının ailelerine tazminat ödenmesini, özür dilenmesini ve olayın soruşturulması için uluslararası bir komisyon kurulmasını istemiştir (Bila, 2010b). 1990lı yıllarda güvenlik ekseninde tesis edilen Türkiye-İsrail ittifakı, 2000li yıllarda çok değişkenli bir dengede ilerlerken Mavi Marmara Saldırısı sonucu sonlanmıştır. Diğer bir ifade ile zoraki ittifak çökmüştür (Şahin, 2011).

AK Parti iktidarlarının İsrail’e yönelik söylemlerinde 2009 öncesi ve sonrasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Davos öncesi dönemde anti-İsrail söylemleri İsrail ile dengeli ilişkileri tehdit etmeyecek düzeyde ilerlerken sonrasında İsrail karşıtlığı politik ajandanın temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir (Gencer, 2018).

Mavi Marmara gemisine saldıran İsrail, Ortadoğu’da dostluğundan çokça yararlandığı Türkiye’yi kaybetmiş ve ABD’nin bile savunamayacağı bir hata yapmıştır. Uluslararası toplum, İsrail’in insanlık ve hukuk tanımaz halini bir kez daha görmüş ve Gazze ablukasına tepki göstermeye başlamıştır. 2009 aralığında başlayan Gazze operasyonları, One Minute olayı, alçak koltuk krizi ve son olarak da Mavi Marmara saldırısı Türkiye-İsrail ilişkilerinin kesilmesine neden olmuştur. Türkiye, İsrail tarafı ile hiçbir temas kurmadan ABD aracılığıyla yardım gönüllerini, yaralıları ve cenazeleri ülkeye getirtmiştir. Cumhurbaşkanı Gül’ün “Türkiye bunu unutmayacak ve affetmeyecektir” sözleri bu dönemde yaşanan gelişmeler ışığında Türkiye’nin İsrail’e bakışını ortaya koymuştur Bila (2010d).

BM İnsan Hakları Komitesi, 22 Eylül’de Mavi Marmara olayını araştıran elli altı sayfalık bir rapor yayınlamıştır. Raporda, Gazze ablukasının yasa dışı bir durum olduğu, İsrail askerlerinin Mavi Marmara gemisine saldırısının uluslararası hukuka aykırı olduğu ve bunun meşru müdafaa ilkesiyle açıklanamayacağı ortaya konulmuştur (Aksar, 2012: s. 25). Türkiye bu raporu memnuniyetle karşılamıştır.

AK Parti hükümetinin denge içerisinde yürütmeye çalıştığı İsrail ilişkileri, İsrail’in hukuka aykırı Mavi Marmara saldırısı sonucunda 2010 yılında kesilmiştir. Türkiye’nin İsrail ve Suriye arasında iki tarafın da kabul ettiği arabuluculuk rolünü gerçekleştirdiği dönemde İsrail’in Türkiye’yi göz ardı ederek bir kez daha Gazze’ye saldırması, Türkiye’nin İsrail’e bakış açısını değiştirmiştir. Özellikle İsrail’in Mavi Marmara Türk gemisine saldırısı ve dokuz Türk vatandaşını öldürmesi ile Türkiye’ye bizzat saldırması, Türkiye’nin güvenlik iş birliği ve Filistin meselesi arasında denge içerisinde yürütmeye çalıştığı İsrail ilişkilerini sonlandırmasına sebep olmuştur. Zorlanan ilişkiler sonunda kesilmiştir. Davos süreci ile başlayan ve özellikle Türkiye’nin İsrail ile ilişkilerini askıya alması ile devam eden süreçte, Türkiye’nin Ortadoğu’da etkinliği artmıştır. Uzun yıllar Filistin’deki Müslümanlara saldıran İsrail’e karşı Türkiye’nin artık net tavır belirlemesi, Arap ülkelerinde takdirle karşılanmıştır. ABD’nin Ortadoğu’daki müttefiki İsrail ile ilişkilerin askıya alınması, Suriye aracılığı ile Ortadoğu’da artan Türkiye etkisi, AB üyelik sürecinde yaşanan tıkanıklık ve Erdoğan tarafından

AB'nin zorlaştırıcı tavrının açıkça ifade edilmesi, batı dünyasının düşman olarak gördüğü İran ile ilişkiler, Türkiye'nin batıdan uzaklaştığı ve Ortadoğululaştığı yorumlarıyla karşılaşmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Türkiye Ortadoğululaşmasa da eskisinden farklı bir şekilde Ortadoğu'ya yönelik inisiyatif alan aktif bir politika izlemiştir. Tür'e göre (2013: 29-30) İsrail tarafının bu konudaki iddiası ise Türkiye'nin giderek İsrail'in bölgesel düşmanları (İran, Suriye, Hizbullah, Hamas) ekseninde hareket ederek İsrail'i baskı altında tutmaya çalıştığı şeklinde olmuştur.

2009 yılının sonunda İsrail'in Gazze'ye saldırması, Erdoğan'ın Davos Zirvesindeki Peres'e yönelik tavrı ve alçak koltuk olayı ile gerginleşen Türkiye-İsrail ilişkileri, Mavi Marmara saldırısından sonra kesilmiş, İsrail büyükelçisi Çelikkol Türkiye'ye geri çağırılmıştır. İsrail ile ilişkilerini maslahatgüzar seviyesine indiren Türkiye, İsrail'den özür, tazminat ve Gazze ablukasının kaldırılmasını istemiştir. İsrail tarafından el konulan gemiler iade edilmiş fakat özür, tazminat ve Gazze ablukasının kaldırılması konusunda bir gelişme yaşanmamıştır. Davutoğlu, 2011 yılının ilk aylarında iki taraf arasında özür ve tazminat konusunda görüşmeler yapıldığını ve bu görüşmeler dahilinde anlaşma zeminine yaklaşıldığını fakat anlaşılan metinlerin İsrail Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmemesi sebebiyle görüşmelerden vazgeçildiğini ifade etmiştir ("Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Basın Toplantısı 1," 2011). Bu süreçte hem Türkiye hem de İsrail, Mavi Marmara saldırısını soruşturmuş ve bu konuda rapor yayınlamıştır. Türkiye raporunda, İsrail'in saldırgan tutumu eleştirilirken İsrail raporunda İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ablukanın ve gemilere müdahalesinin meşru müdafaa ilkesi çerçevesinde yasal olduğu belirtilmiştir ("Türkiye'nin Mavi Marmara raporu," 2011) ("İsrailli Komisyon...", 2011). Uzun yıllar Gazze'ye uyguladığı saldırılarını meşru müdafaa ile açıklayan İsrail, bu kez Mavi Marmara saldırısını da bu ilke çerçevesinde açıklamıştır. ABD ise İsrail raporunun tarafsız ve gerçekçi olduğu yorumunda bulunarak İsrail'e doğrudan ya da dolaylı yoldan verdiği desteğini açık etmiştir ("Dışişleri Bakanı Davutoğlu Karadağ'a Gitti (2)," 2010).

Ağustos 2010'da BM Genel Sekreterliği'nin girişimiyle, İsrail'in yardım konvoyuna yönelik saldırısını araştırmak üzere eski Yeni Zelanda Başbakanı Geoffrey Palmer başkanlığında bir soruşturma komisyonu kurulmuştur. Eylül ayında BM İnsan Hakları Komitesi raporunda İsrail'in Mavi Marmara saldırısı eleştirilirken Palmer raporunda İsrail'in saldırısının meşru müdafaa kapsamında gerçekleştiği ve Türkiye'nin üç şartından sadece tazminatın yer aldığı görülmüştür ("BM raporunda sadece tazminat var," 2011). Önce basına sızdırılan ardından BM Genel Sekreterliği tarafından açıklanan Palmer raporu, Türkiye tarafından kabul edilmemiş ve tepki ile karşılanmıştır. Bunun üzerine Erdoğan, İsrail ile ticari, askeri ve savunma sanayisine yönelik anlaşmaların askıya alındığını duyurmuş, ikili ilişkiler ikinci kâtip düzeyine indirilmiştir. Fakat Erdoğan'ın açıklamasına düzeltme gelmiş ve ticari ilişkilerin askıya alınmadığı yönünde beyanda bulunulmuştur ("Başbakan Erdoğan'ın İsrail İle İlgili Açıklamalarına Düzeltme," 2011). Bu noktadan hareketle, Ocak 2012'de yayınlanan bir rapora göre, iki ülke arasındaki ticaret 2011 yılında dört milyar doları aşarak, ülkeler arasındaki diplomatik ve siyasi ilişkilerin sona ermesine rağmen son beş yılın en yüksek seviyesinde olduğu tespit edilmiştir. Türkiye-İsrail arasındaki ticaretin 2010'da 2,49 milyar dolar iken 2011'de 4,02 milyar dolara ulaştığı görülmüştür. İlişkilerdeki gerginlik ticarete yansımamıştır ("Siyasi İlişkiler Bozuk Ama Ticaret 4 Milyar Doları Aştı," 2012).

Palmer Raporunda İsrail saldırılarının meşru görülmesi sonucunda, Erdoğan uluslararası toplumu İsrail'in saldırganlığına göz yummakla suçlamıştır ("Başbakan Erdoğan...", 2011a). Erdoğan bu kez BM'yi direkt hedef alarak Filistin'de orantısız güç kullanan İsrail'e yönelik henüz bir yaptırım uygulanmadığını, BM'nin İsrail'in ve belirli ülkeler çıkarları doğrultusunda değil, tüm insanlığın hukukunu korumak için yeniden inşa edilmesi gerektiğini vurgulamıştır ("Başbakan Erdoğan...", 2011b).

Türkiye bu dönemde Anadolu Kartalı tatbikatının İsrail'in de yer aldığı uluslararası bölümünü ertelemiş ve bu duruma İsrail'den cevap gecikmemiştir. Güney Kıbrıs Rum başınında yer alan bir habere göre, Rum yönetimi ile İsrail'in Türkiye'ye güçlü mesajlar vermeye hazırlandığı ve bu

kapsamda da ortak askeri tatbikatlar düzenleyecekleri ifade edilmiştir (“Kıbrıs Rum Basınına Göre...,” 2011). İsrail’in bu hamlesi, iki adet Türkiye karşıtı ülkenin bir araya gelmesi anlamına gelmektedir. Akdeniz’de böyle bir durumun oluşması ve Suriye’deki iç savaşın Türkiye’yi tehdit etmesi akıllara Şükrü Elekdağ’ın (1996) “İki Buçuk Savaş” tespitini getirmektedir. AK Parti hükümetinin Türkiye’nin etrafındaki güvenlik tehditleri kuşağını iş birlikleri kuşağına çevirme girişimi Suriye iç savaşı ve İsrail ile kötüleşen ilişkiler sebebiyle beklediği sonucu elde edememiştir. Diğer yandan, Türkiye’nin Anadolu Kartalı Tatbikatının uluslararası bölümünü erteleme kararına bir tepki daha gelmiş ve ABD tatbikatlara katılımını iptal etmiştir (Alterman ve Malka, 2012: 119).

İki ülke arasındaki gerginlik devam ederken önce 14 Ocak 2011’de Tunus’ta ülkeyi yirmi yıldır yöneten Bin Ali karşıtı başlayan halk hareketlerini, 25 Ocak’ta Mısır’da Hüsnü Mübarek, 27 Ocak’ta Yemen’de Abdullah Salih, 14 Şubat’ta Bahreyn’de Sünni halkın Şii yönetimi, 17 Şubat’ta Libya’da Kaddafi ve 15 Mart’ta Suriye’de Beşar Esad aleyhindeki halk ayaklanmaları takip etmiştir. Demokrasi talebiyle sokağa dökülen protestolar genellikle ülke yönetimlerince şiddetle bastırılmaya çalışılmış ve Suriye’de çok uzun süren bir iç savaşa dönüşmüştür. Ortadoğu halklarının uzun yıllar ülkelerini yöneten otoriter devlet başkanlarına karşı ayaklanmaları, demokrasi ve özgürlük taleplerinde bulunmalarından ötürü “Arap Baharı” olarak adlandırılmıştır. Türkiye bu süreçte önce liderlere halkın taleplerini dikkate alarak gerekli reformları yapması talebinde bulunmuş, rejimlerin halk ayaklanmalarına karşı silahlı müdahale başlatmasıyla da demokrasi talebinde bulunan halktan yana tavır almıştır. Diğer taraftan Türkiye, 2010-2011 yıllarında Ortadoğu’daki demokrasi taleplerinde yeni yönetimler açısından bir demokrasi modeli olarak gösterilmiş ve bu durum da Türkiye tarafından bölgesel bir fırsat şeklinde değerlendirilmiştir.

Arap Baharı sürecinde demokrasi taleplerine destek veren Türkiye, dış politikasını insancıl bir temaya doğru yönlendirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye bir yanda İsrail’in Filistin’e karşı uyguladığı şiddet ve zulümlere karşı çıkarken, diğer yanda da Mısır’da rejimin halka uyguladığı silahlı şiddet ile Suriye’deki rejim şiddetine karşı durmuştur. Davutoğlu Türkiye’nin bu pozisyonunu, haksızlıklara karşı adil bir tavır almak şeklinde yorumlamıştır (“Davutoğlu...,” 2012).

Bu dönemde Türkiye, İsrail ile ilişkileri Filistin meselesi içerisinde dengede götürmek yerine İsrail’i bölgedeki diğer aktörler ile dengelemeye yönelmiştir. Doğu Akdeniz’de İsrail ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında doğalgaz ve askeri alanlarda artan iş birliği Türkiye açısından bölgede ekonomi ve deniz güvenliği açısından ciddi kaygı duyulmasına sebep olmuştur. Bu konuda Türkiye hem deniz trafiği hem de güvenliği konusunda etkin adımlar atmaya yönelmiştir. Diğer yandan, Arap Baharı sürecinde yönetimleri değişen Tunus, Libya ve Mısır’ın yeni yönetimleri ile yakın ilişkilere yönelerek İsrail’i dengelemenin bir diğer adımını atmıştır. Türkiye, NATO bünyesinde füze savunma radar sistemine dahil olarak NATO’daki yerini pekiştirmiş ve İsrail ile yaşanan sorunlara rağmen bölgede batı ile aynı güvenlik endişelerine sahip olduğunu ortaya koymuştur (Oğuzlu, 2011: 33). Malatya Kürecikte konuşlanan erken uyarı radar sistemi ve Ocak 2012’te Suriye sınırına NATO füze sisteminin yerleştirilmesi, Türkiye için hem Suriye iç savaşına hem de İran ve İran’ın Suriye’deki artan etkisine karşı bir güvenlik şemsiyesi oluşturmuştur. Robins’e göre (2014: 333-334), Türkiye bu adımları ile batı ile olan ilişkilerinde reset düğmesine basmış ve batı güvenlik şemsiyesindeki yerini pekiştirmiştir. Fakat Türkiye’nin söz konusu sistemlerin kurulmasındaki endişelerinin İsrail’in güvenlik endişeleri ile örtüşüyor olması sebebiyle, Türkiye’nin İsrail ile Suriye ve İran konusunda ortak hareket ettiği konusunda iddiaların ortaya atılmasına zemin hazırlamıştır. Davutoğlu bu duruma böyle bir durumun asla mümkün olmadığı, İsrail ile ilişkilerdeki pozisyonun hala korunduğu şeklinde cevap vermiştir (“Davutoğlu-Rasmussen Ortak Basın Toplantısı,” 2012).

Türkiye 2012 yılında, İsrail ile kesilen ilişkilerinin de etkisi ile Filistin meselesine odaklanmıştır. Öncelikle Hamas ve El-Fetih arasında barış ve iş birliğinin sağlanması için uğraş veren Türkiye, bu konuda taraflar arasındaki anlaşmazlıkların tamamen giderilememesi dolayısıyla beklediği sonucu alamamıştır. Türkiye’nin bu konudaki temel amacı, öncelikle Filistin’de bir ulusal birlik sağlayarak

ülkenin güçlendirilmesi olmuştur. İkincil gaye olarak da ulusal birliğin sağlanması aracılığı ile İsrail'in Filistin'deki siyasi ve askeri bölünmüşlükten faydalanmasına engel olunmak istenmiştir. Diğer yandan Erdoğan, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini normalleştirme adına birçok arabulucunun devreye girdiğini, fakat Türkiye'nin İsrail'e yönelik öne sunduğu şartlar yerine getirilmeden ikili ya da uluslararası hiçbir ortamda İsrail ile görüşmeyi istemediğini ifade etmiştir ("Erdoğan'dan İsrail'e Mesaj," 2012).

Filistin meselesine odaklanan Türkiye, uluslararası platformlarda İsrail ile yan yana gelmemeye özen göstermiştir. Bu doğrultuda İsrail'in NATO toplantılarına katılmasını engellemiştir. Davutoğlu bu konuda, Türkiye'nin sadece NATO'da değil hiçbir uluslararası kurum veya kuruluşta İsrail ile ortak faaliyeti içerisinde olmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır ("Bakan Davutoğlu'ndan İsrail Açıklaması," 2012). Türkiye, bu konudaki vetosunu 2012 sonunda kaldırmış ve İsrail'in NATO'nun barışçıl faaliyetlerine katılmasına izin vermiştir. Bunun karşılığında Bosna Hersek, Azerbaycan, Orta Asya Cumhuriyetleri, Mısır, Tunus ve Fas gibi ülkelerin de NATO'nun barışçıl faaliyetlerine sınır olmaksızın katılması sağlanmış ve Davutoğlu bu durumu bir diplomatik zafer olarak değerlendirmiştir ("Bakan Davutoğlu:," 2012).

2012'nin ikinci yarısında, Filistin Devlet Başkanı Abbas'ın BM'ye Filistin'in bir devlet olarak kabul edilmesi için yaptığı başvuruya Türkiye destek vermiştir. Türkiye'nin Filistin'i cesaretlendirmesi ve BM Genel Kurulundaki etkisini kullanarak diğer ülkelere destek çağrılarında bulunması sonucunda, 30 Kasım'da BM tarafından Filistin'e "üye olmayan gözlemci devlet" statüsü verilmiştir. BM Genel Kurulu toplantısına katılmak için ABD'de bulunan Davutoğlu, oylama öncesinde yaptığı konuşmada "Filistin'i desteklemek için" buradayız demiştir ("Davutoğlu: 'Filistin'i Desteklemek İçin New York'tayız,'" 2012). BM nezdinde Filistin'in artık bir devlet olduğunu ifade eden Davutoğlu, İsrail'in artık resmen Filistin Devleti topraklarında işgalci bir güç sayılabileceğini ve İsrail'in bu gerçeği kabul etmesi gerektiğini vurgulamıştır ("Davutoğlu:...", 2012). Erdoğan ise bu gelişmeyi dünya tarihi açısından büyük bir olay olarak değerlendirmiş ve İsrail'in, başkenti Doğu Kudüs olan Filistin Devleti gerçeğine engel çıkarmaması gerektiğini dile getirmiştir ("Başbakan Erdoğan:...", 2012a).

2012 yılının ilk yarısını Filistin iç meselelerine ayıran Türkiye, taraflar arasında anlaşma zemininin sağlanmasına katkıda bulunmaya odaklanmıştır. Yılın ikinci yarısında ise Filistin'in BM Genel Kurulunda bağımsız devlet statüsünün bir alt seviyesi olan "üye olmayan gözlemci" olarak kabul edilmesine destek vermiştir. İsrail ile ilişkilerin kesildiği bu dönemde, Türkiye rahatlıkla Filistin meselesine odaklanma fırsatı bulmuş ve bu fırsatı etkin değerlendirerek Filistin meselesini içselleştirmiştir.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin 1990lardan itibaren adım adım önce denge denkleminde oturtulması ve krizler silsilesinin ardından Mavi Marmara saldırıları sonucunda sona ermesi ile gittikçe sıkılaşan ve ardından çözülemez hal alan bir düğüm ortaya çıkmıştır. Bu durum, Büyük İskender'in Kral Gordios'un Gordion'da tapınağa bağlı öküz arabasının düğümünü çözemeyip kılıçla kesmesine atıfla ikili ilişkilerin Gordion Düğümü ile aynı akıbeti paylaştığını göstermektedir (Gencer, 2012).

3.3. İsrail'in Türkiye'den Özür Dilemesi

2013 Mart'ında İsrail, Mavi Marmara saldırısında yaşanan ölüm ve yaralanmalardan dolayı Türkiye'den özür dilemiş ve tazminat ödeme sözü vermiştir ("Başbakanlık Kaynakları,...," 2013). ABD arabuluculuğunda gerçekleşen Erdoğan-Netanyahu görüşmesinde ortaya çıkan özür dileme, Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Ajanslarda saat 16:59'da geçen haberden dokuz dakika sonra (17:08'de) ise ABD Başkanı Obama'dan, Erdoğan ve Netanyahu'nun telefon görüşmesi yaptığını ve ABD'nin bölgesel barış ve güvenliğin güçlendirilmesi açısından bu iki ülke arasındaki olumlu ilişkilerin iyileştirilmesine büyük önem verdiğini belirten bir açıklama gelmiştir ("Obama: 'Erdoğan ve Netanyahu Telefonla Görüştü,'" 2013). Özür dilemenin ABD arabuluculuğu ile gerçekleşmesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinin Türkiye-ABD-İsrail üçgeninde ilerlediğini bir kez daha göstermiştir.

Erdoğan son gelişmeleri değerlendirdiği konuşmasında, Türkiye'nin dik durarak bu noktaya geldiğini, Netanyahu'nun öldürülen Türk vatandaşlarının ailelerine tazminat ödeme sözü verdiğini ve geriye Gazze'deki ambargonun kaldırılmasının kaldığını ifade etmiştir. Erdoğan ayrıca, İsrail'in önce özür dilemek yerine üzüntü beyan etmeyi teklif ettiğini fakat kendilerinin bunu reddettiğini dile getirmiştir ("Başbakan Erdoğan, İsrail'in Özrünü Değerlendirdi," 2013). İsrail'in Türkiye'den özür dilemesi konusunda en ilginç ifadeyi eski Irak Cumhurbaşkanı yardımcısı Tarık Haşimi kullanmış ve bu durumu Türk dış politikasının bir zaferi olarak değerlendirmiştir. Haşimi, İsrail'in genellikle suç işlediğini ve kimseden özür dilemediğini fakat bu sefer özür dilemek zorunda kaldığını ifade ederek "Türkiye, İsrail'in kolunu nasıl bükeceğini bildi" demiştir ("Türkiye İsrail'in Kolunu Nasıl Bükeceğini Bildi," 2013).

AK Parti hükümetinden gelen ve İsrail'in Türkiye'den Türkiye'nin haklı tepkisi sonucu özür dilediği açıklamalarına ABD'den tepki gelmiş ve bu durumdan bir zafermiş gibi bahsedilmemesi yönünde uyarı yapılmıştır. 7 Nisan'daki Davutoğlu-Kerry buluşmasında, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry Davutoğlu'nun İsrail konusunda zafer tonundaki konuşmaları engelleyeceğine dair kendisine söz verdiği söylemiştir ("Kerry ve Davutoğlu Soruları Cevapladı," 2013). Ayrıca Erdoğan'ın Arap Baharı protestoları sonucu Mısır'da demokratik seçimlerle göreve gelen Mursi yönetiminin askeri bir darbe ile devrilmesinden İsrail'i sorumlu tutması yine ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Beyaz Saray Sözcüsü Josh Earnest, Erdoğan'ı kınadıklarını ve Mısır'da meydana gelen olaylardan İsrail'i sorumlu tutmanın saldırganca, ispatlanmamış ve yanlış bir tutum olduğunu beyan etmiştir ("ABD'den...," 2013). Türkiye bir yandan İsrail'e özür dileyerek başarı elde etmişken diğer yandan da adım adım yeniden ABD'nin İsrail'e olan desteğini hissetmeye başlamıştır.

İsrail'in ABD arabuluculuğunda özür dilemesinin ardında, Türkiye'nin haklı tepkisinin yanında Arap Baharı sürecinde Ortadoğu'da değişen güvenlik algısının da etkisi bulunmaktadır. İsrail, Türkiye-Mısır hattında kurulan batı güvenlik kuşağına doğuda (Irak işgali ile) ABD'nin de eklenmesi ile bölgedeki özerk konumunu güvenle sürdürürken İran'ın Irak ve özellikle Suriye iç savaşında artan etkisi ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin bozulması sonucunda bölgede tehditlere açık hale gelmiştir. Suriye'de yaşanan iç savaşın iki ülkeyi de doğrudan tehdit etmesi, Türkiye ve İsrail arasında Suriye krizine karşı iş birliği yapıldığı iddiaları özür dileme gerçekleşene kadar Türkiye tarafından reddedilmiştir ("Davutoğlu,...," 2012). Özür dileme olayından sonra da Türkiye'den bu konuda olumlu bir yanıt gelmese de ABD'nin bölgesel güvenlik ve iş birliği adına Türkiye-İsrail ilişkilerinin iyileştirilmesine büyük önem verdiğini belirten açıklaması aracılığıyla Arap Baharı sonrasında bölgede oluşan güvenlik risklerine yönelik ortak bir tutum belirleme zemini oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde, batı bloğu güvenlik hattı dahilinde yakınlaştırılan iki ülke, Arap Baharı sürecinde yine benzer bir güvenlik riskiyle karşılaşmıştır. Ayrıca, halk hareketlerinden sonra Mısır'da seçimle iş başına gelen Mursi yönetiminin askeri bir darbe ile düşürülmesi ve ABD'nin Mısır'da Sisi liderliğinde kurulan askeri yönetime destek vermesi Mısır'ın da bu zemine dahil edilmeye çalışıldığını göstermektedir.

ABD'nin hem Türkiye ile İsrail arasında arabuluculuk yaptığı hem de Suriye'deki DAESH tehdidine karşılık Türkiye'nin terör tehdidi olarak gördüğü YPG'ye silah desteği sunması, Türkiye'nin her iki alanda da ABD etkisiyle karşılaşmasına sebep olmuştur. İsrail ve Suriye üzerinden gelen ve Türkiye'ye dar bir hareket alanı sunan ABD etkisi, Türkiye açısından bölge sisteminin yapısal sınırlamaları olmuştur. Türkiye'nin anti-İsrail tutumu ve Arap Baharı kapsamında ortaya çıkan yeni yönetimlerle yakın ilişkilerinden hareketle yöneldiği ve doğu-batı arasında köprü olmaktan ziyade "merkez ülke" olma girişimi böylelikle ciddi bir bariyerle karşılaşmıştır. Söz konusu bariyerin varlığına rağmen, Altunışık ve Martin'e göre (2023: 86-87) merkez ülke olma girişiminde Türkiye'nin anti-İsrail söylemi ve bu durumun Arap ülkelerinde gördüğü kabulün önemli bir yeri olmuştur.

İsrail 2014 yılında da Doğu Kudüs'te yeni yerleşim kurma faaliyetlerine devam etmiştir. Haziran ayı sonunda İsrail yeniden Gazze'ye saldırmış saldırılar elli bir gün sürmüştür. İsrail'in saldırılarını

kınayan Erdoğan, bir kez daha İsrail'in sistematik şekilde soykırım yapan bir terör devleti olduğunu vurgulamış ve Gazze'de yaşananlar karşısında bir girişimde bulunmayan uluslararası toplumu eleştirmiştir ("Başbakan Erdoğan: 'İsrail Bir Terör Devletidir,'" 2014). Erdoğan'ın bu eleştirilerine ABD'den sert tepki gelmiş ve 2004 yılında AJC tarafından kendisine verilen "Cesaret Ödülü" geri istenmiştir. Erdoğan ödülü iade etmiş ve Filistin konusundaki tavrını aynen devam ettireceğini söylemiştir ("Amerikan Yahudi Kongresi'ne Mektupla Yanıt," 2014).

Ayrıca Erdoğan, İsrail'in Gazze'ye yönelik insanlık dışı saldırıları devam ettiği sürece Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşmeyeceğini ve Türkiye'nin İsrail ile normalleşme sürecini kapalı bir kutuya koyduğunu ifade etmiştir ("Başbakan Erdoğan: "Zulüm Durmazsa...", 2014). Gazze'de yaşananlar üzerine Türkiye ve Katar aracılığı ile 1 Ağustos'ta taraflar arasında yetmiş iki saatlik ateşkes sağlanmış fakat henüz yetmiş iki saat dolmadan saldırılar yeniden başlamıştır. Nihai ateşkes 26 Ağustos'ta Mısır arabuluculuğunda gerçekleşmiş ve 27 Ağustos'ta yürürlüğe girmiştir ("Gazze'de Daimi Ateşkes," 2014). Önceki yıllarda İsrail ve Filistin arasındaki görüşmelerde Mısır ile hareket eden Türkiye, bu kez Mısır'daki askeri yönetimle ilişkilerini kestiği için sürecin dışında kalmıştır. İsrail'in Mısır yönetiminin arabuluculuğunu kabul etmesi ve ateşkesin ABD'nin destek verdiği Mısır yönetimi aracılığıyla sağlanması, Türkiye'nin aracı olduğu yetmiş iki saatlik ateşkesin ise bir sonuç vermemesi, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinde yaşanan tıkanıklığı göstermesi bakımından önemli gelişmeler olmuştur.

4. SONUÇ

Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkileri Ortadoğu'daki batı güvenlik hattı kapsamında ilerlemiştir. Bu anlayış, Türkiye'nin Ortadoğu'da izlediği dış politikasının aksine İsrail ile dengeli ilişkiler yürütmesine sebep olmuştur. AK Parti hükümetlerinin Filistin konusundaki hassasiyeti İsrail ile ilişkilerini zorunlu denge kapsamında tutan ikinci faktör olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye açısından İsrail ile ilişkiler dar bir hareket alanı çerçevesinde yürütülmüştür. Bu çerçevede, Türkiye hem Filistin hem de İsrail ile görüşebilen özerk konumunu korumuş fakat iki taraf arasındaki arabuluculuk girişimleri İsrail tarafından kabul edilmemiştir. Türkiye tarafından hem batı ittifakının bölgedeki müttefiki İsrail ile güvenlik dengesi korunmaya çalışılmış hem de İsrail'in Filistin saldırıları karşısında eleştirel bir tutum takınılmıştır. İkili ilişkilerde Davos Zirvesi ile başlayan gerginlik, Mavi Marmara saldırısının gerçekleşmesiyle ilişkilerin kesilmesi ile sonlanmıştır. İki ülke arasında o güne kadar doğrudan tehdit tanımlaması yokken, Mavi Marmara saldırısında dokuz Türk vatandaşının İsrail askerleri tarafından öldürülmesi sonucunda Türkiye İsrail'i açık bir güvenlik tehdidi olarak tanımlamıştır. İki ülke arasında sadece İstanbul'da gerçekleşen sinagog saldırıları kapsamında terörle ortak mücadele etme vurgusu yapılmıştır. İsrail'in terör örgütü olarak tanımladığı Hamas, Türkiye'nin zaman zaman temas ettiği bir aktör olmuştur. Türkiye, İsrail ile ilişkilerinde iki konuda yüksek efor sarfetmiştir. Filistin meselesinde ve İsrail-Suriye arasındaki arabuluculuk müzakerelerinde büyük bir çaba gösteren Türkiye, her iki meselede de İsrail'in değişken tutumu ile karşılaşmış ve arzu ettiği hareket alanını bulamamıştır.

Hermann'ın Rotayı Değiştirmek Modeline göre, Davos Krizi ve Mavi Marmara saldırılarına kadarki süreçte AK Parti yönetimindeki Türkiye, İsrail ile dengeli ilişkileri koruma ve sürdürme konusunda önemli ölçüde efor göstermiştir. Bu dönemde İsrail-Filistin ve İsrail-Suriye arasındaki arabuluculuk girişimlerinden oluşan bir politika programı izleyen Türkiye, ikili ilişkilerde salt iş birliğinden ziyade Filistin'i de içeren bir denge sağlamayı amaçlamıştır. Bu durum Türkiye'nin Filistin meselesini içselleştirmesine zemin hazırlamıştır. Uluslararası alanda ise İsrail -Filistin ve İsrail-Suriye arasında bir arabulucu olma yönünde eğilim göstererek doğu-batı köprüsünü kurmaya çalışmıştır.

Mavi Marmara saldırısı sonrası bozulan ilişkiler ABD arabuluculuğunda İsrail'in Türkiye'den özür dilemesi ile normalleşme aşamasına geçmiş fakat Türkiye'nin Gazze'ye saldıran İsrail'i sert bir şekilde eleştirmesi ile bu aşama 2014 yılında tıkanmıştır. Türkiye, ABD'nin Ortadoğu'ya Irak'tan

çekildikten sonra tekrar İsrail ve Türkiye'yi yakınlaştırarak dahil olduğu yeni düzlemde geniş hareket alanı bulamamış ve Filistin barış görüşmelerinde dahi arzu ettiği manevra alanını elde edememiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin tek açık hareket alanı Filistin olmuş ve Filistin meselesi bu dönemde daha fazla içselleştirilmiştir. Filistin'in BM Genel Kurulunda "üye olmayan gözlemci devlet" statüsü kazanması için gösterilen çaba, bu konuda kanıtlayıcı bir gelişme olmuştur.

Hermann'ın Rotayı Değiştirmek Modeline göre Türkiye, Mavi Marmara saldırıları sonrasında ilişkileri sonlandırma, İsrail'in özür dileyerek maddi-manevi zararı tazmin etmesi ve Gazze ablukasının kaldırılması yönünde efor sarfetmiştir. İsrail'in izolasyonu, ardından Filistin meselesinin içselleştirilmesi ve Arap Baharı sonrası ABD'nin bölgeye yönelik değişen odağının etkileri arasında bir denge kurma girişimi Türkiye'nin yeni politik programını oluşturmuştur. İkili ilişkilerdeki öncelikli amaç ise Mavi Marmara saldırılarının oluşturduğu tehdidi ortadan kaldırarak Filistin Sorunu bağlamında güvenliği sağlamak ve bu konudaki hareket alanını kullanmak olmuştur. Türkiye uluslararası alanda İsrail'i NATO ve Akdeniz İş Birliği gibi belirli alanların dışında tutma eğilimi göstermiş, aynı zamanda İsrail üzerinde uluslararası baskı oluşturmaya ve Filistin'e uluslararası düzeyde destek sağlamaya çalışmıştır. Türkiye uluslararası toplumda adeta İsrailsiz fakat Filistinle hareket etmiştir.

Türkiye'nin İsrail politikasında değişimin temel eşiği Mavi Marmara saldırıları olmuştur. Saldırlardan yaklaşık üç yıl sonra İsrail, Türkiye'den özür dilemiş ve ikili ilişkilerde yeni bir denge ortaya çıkmıştır. Fakat bu dönemde ortaya çıkan denge 2002-2010 dönemindeki dengeden farklı özellikler göstermektedir. Türkiye'nin bu dönemde İsrail'e karşı hem bölgesel düzlemde hem de politik ekseninde daha sert ve yüksek sesle cevap verdiği görülmektedir. İkili ilişkileri minimum düzeyde de olsa tutan temel dinamik Filistin ve İsrail'in Filistin'e yönelik saldırgan tutumu olmuştur. İran'ın önce Suriye'de ve devamında bölgede artan etkisi her ne kadar Türkiye'yi ve İsrail'i benzer güvenlik endişelerine sevk etse de Filistin Meselesinden hareketle Türkiye için İsrail her daim "suçlu" ve "öteki" konumunda görülmektedir. ABD'nin bölgede yeni bir güvenlik hattı oluşturma girişimi ve devamında ortaya çıkan gelişmelerde Türkiye'nin taşıdığı kaygılar ise Türkiye-ABD-İsrail ekseninde yürüyen ikili ilişkilerde yeni bir kopuk kanat oluşturmuştur.

Dalgalı gerginlik ikliminin hâkim olduğu Türkiye-İsrail ilişkilerinde, 7 Ekim 2023 ve sonrasında İsrail'in Gazze'ye yönelik sınır tanımaz saldırgan tutumu Türkiye açısından İsrail'in "suçlu" olma konumunu pekiştirmiştir. Çalışmada analiz edilen dönemlerdeki dinamiklerin bu süreçte de benzer bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Yaklaşık elli bin Filistinlinin hayatını kaybettiği ve gün gün ölü sayısının arttığı saldırılara tepki gösteren Türkiye'nin, önce söylem düzeyinde eleştirilerde bulunduğu, ardından İsrail ile olan ticaretini önce kısıtladığı devamında tamamen durdurduğu ve her fırsatta uluslararası toplumda İsrail'e yönelik baskı uygulanması konusunda girişimlerde bulunduğu görülmektedir. 2025 başında ABD Başkanı Donald Trump'ın etkisiyle başlayan Hamas-İsrail arasındaki müzakerelerde Mısır ve Katar'ın arabuluculuğunda ateşkes ilan edilmiş ve esir takası başlamıştır. Sisi yönetimindeki Mısır ile ilişkilerini normalleştiren Türkiye, Katar ile yürüttüğü yakın ilişkilerin de etkisi ile söz konusu süreçte tamamen dışarıda kalmamıştır. Türkiye bu dönemde bir yandan Hamas'a ateşkesin, esir takasının sürdürülmesi ve olası barış zemininin korunması konusunda yapıcı telkinlerde bulunurken diğer yandan da ABD Başkanı Trump'ın Gazze'ye yönelik radikal tutumu ve İsrail'in barışı engelleyecek eylemleri karşısında bölge aktörleri ile yoğun temas halinde olduğu görülmektedir. Bölgesel düzlemde, Suriye'de Beşar Esad'ın devrilmesi ve geçici yönetim ile kurulan yakın ilişki Türkiye'nin manevra alanını genişletirken Gazze'deki kırılğan durum Türkiye için "acabalar"ın baskın olduğu bir bariyer oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABD Ziyaretini Tamamlayan Başbakan Erdoğan, Türkiye'ye Döndü... (2004, Haziran 13). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/abd-ziyaretini-tamamlayan-basbakan-erdogan-turkiyeye-dondu>.
- ABD, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün İsrail Ziyaretinden Memnun... (2005, Ocak 4). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/abd-disisleri-bakani-abdullah-gulun-israil-ziyaretinden-memnun>.
- ABD'den Erdoğan'ın Sözlerine İlişkin Açıklama. (2013, Ağustos 20). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/abd-den-erdogan-in-sozlerine-iliskin-aciklama>.
- ABD'den Ortadoğu'da "Birlik Turu." (2007, Temmuz 31). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/abdden-ortadoguda-birlik-turu>.
- Abdullah Gül ile Nebil Şaad'ın Ortak Basın Toplantısı...(2). (2005, Ocak 5). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/abdullah-gul-ile-nebil-saad-in-ortak-basin-toplantisi-2>.
- Ak Parti TBMM Grup Toplantısı. (2007, Şubat 13). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/ak-parti-tbmm-grup-toplantisi>.
- Ak Parti TBMM Grup Toplantısı. (2008, Nisan 29). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/ak-parti-tbmm-grup-toplantisi>.
- Ak Parti TBMM Grup Toplantısı. (2009, Şubat 3). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/ak-parti-tbmm-grup-toplantisi>.
- Ak Parti TBMM Grup Toplantısı...(3). (2004, Haziran 15). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/ak-parti-tbmm-grup-toplantisi-3>.
- Aksar, Y. (2012). Birleşmiş Milletler Palmer (Mavi Marmara) Raporu ve uluslararası hukuk. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(33), 23-40.
- Alterman, J.B. ve Malka, H. (2012). Shifting Eastern Mediterranean Geometry. *Washington Quarterly*, 35(3):111-125.
- Amerikan Yahudi Kongresi'ne mektupla yanıt. (2014, Temmuz 29). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/amerikan-yahudi-kongresine-mektupla-yanit/135981>.
- Bakan Davutoğlu: "İsrail'e 3 Temel İlkeden Asla Feragat Etmeyeceğimizi Bildirdik." (2012). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/bakan-davutoglu-israile-3-temel-ilkeden-asla-feragat-etmeyecegimizi-bildirdik>.
- Bakan Davutoğlu'ndan İsrail Açıklaması. (2012, Nisan 23). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/bakan-davutoglundan-israil-aciklamasi>.
- Bakan Gül'den Hamas Açıklaması... (2006, Şubat 19). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/bakan-gulden-hamas-aciklamasi>.

- Bakan Gül'den Hamas Ziyareti Açıklaması... (2006, Şubat 16). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/bakan-gulden-hamas-ziyareti-aciklamasi>.
- Balcı, A., ve Kardeş, T. (2012). The changing dynamics of Turkey's Relations with Israel: An analysis of "securization." *Insight Turkey*, 14(2), 99-120.
- Başbakan Erdoğan "Gazze" Oturumunda Konuştu. (2009, Ocak 29). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-gazze-oturumunda-konustu>.
- Başbakan Erdoğan Arap Birliği'nde Konuştu. (2011, Eylül 13). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-arap-birliginde-konustu>.
- Başbakan Erdoğan BM Genel Kurulu'nda Konuştu (1). (2011, Eylül 22). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-bm-genel-kurulunda-konustu-1>.
- Başbakan Erdoğan Gazze Oturumunu Terk Etti (2). (2009, Ocak 29). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-gazze-oturumunu-terk-etti-2>.
- Başbakan Erdoğan Irak'a Gitti (1). (2009, Ekim 15). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-iraka-gitti-1>.
- Başbakan Erdoğan Oturumu Terk Etmesinden Sonra Konuştu. (2009b, Ocak 29). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-oturumu-terk-etmesinden-sonra-konustu>.
- Başbakan Erdoğan, "Türkiye Neden Şimdi Ortadoğu ile İlgileniyor?" Diye Soran Arap Gazeteciye Tepki Gösterdi. (2009, Ocak 5). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-turkiye-neden-simdi-ortadogu-ile-ilgileniyor-diye-soran-arap-gazeteciye-tepki-gosterdi>.
- Başbakan Erdoğan, ABD Başkanı Bush ile Telefon Görüşmesi Yaptı... (2006, Temmuz 1). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-abd-baskani-bush-ile-telefon-gorusmesi-yapti>.
- Başbakan Erdoğan, Filistin Başbakanı Abbas İle Telefonla Görüştü. (2003, Haziran 8). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-filistin-basbakani-abbas-ile-telefonla-gorustu>.
- Başbakan Erdoğan, Gazze'ye Saldıran İsrail'e Sert Tepki Gösterdi. (2008, Aralık 27). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-gazze-ye-saldiran-israile-sert-tepki-gosterdi>.
- Başbakan Erdoğan, İsrail'in Özrünü Değerlendirdi. (2013, Mart 23). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-israilin-ozrunu-degerlendirdi>.
- Başbakan Erdoğan: "Ey İslam Dünyası Senin Canın Yanmıyor, Yüreğin Parçalanmıyor Mu?" (2014, Temmuz 17). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-ey-islam-dunyasi-senin-canin-yanmiyor-yuregin-parcalanmiyor-mu>.

- Başbakan Erdoğan: “Filistin İle İlgili Bu Gelişme Dünyamız İçin Tarihi Bir Gelişme.” (2012, Aralık 1). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-filistin-ile-ilgili-bu-gelisme-dunyamiz-icin-tarihi-bir-gelisme>.
- Başbakan Erdoğan: “İnsani Trajediye Sessiz Kalmayın.” (2008, Aralık 29). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-insani-trajediye-sessiz-kalmayin>.
- Başbakan Erdoğan: “İsrail Bir Terör Devletidir.” (2014, Temmuz 25). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-israil-bir-teror-devletidir>.
- Başbakan Erdoğan: “Zulüm Durmazsa Türkiye ve İsrail Arasındaki Normalleşmenin Gerçekleşmesi Mümkün Değildir.” (2014, Temmuz 10). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogan-zulum-durmazsa-turkiye-ve-israil-arasindaki-normallesmenin-gerceklesmesi-mumkun-degidir>.
- Başbakan Erdoğan’a Cesaret Ödülü... (2005, Haziran 10). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogana-cesaret-odulu>.
- Başbakan Erdoğan’dan Hamas ve El Fetih’e “Süratle Uzlaşın” Çağrısı. (2009, Ocak 1). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogandan-hamas-ve-el-fetihe-suratle-uzlasin-cagrısı>.
- Başbakan Erdoğan’dan İsrail Başbakan’ı Şaron’a Kutlama Telefonu... (2005, Ağustos24). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogandan-israil-basbakani-sarona-kutlama-telefonu>.
- Başbakan Erdoğan’dan Ortadoğu Ülkelerine “Barış” Turu. (2008, Aralık 29). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogandan-ortadogu-ulkelerine-baris-turu>.
- Başbakan Erdoğan’dan, Ortadoğu’daki Gerginlikle İlgili Yorum... (2006, Temmuz 14). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdogandan-ortadogudaki-gerginlikle-ilgili-yorum>.
- Başbakan Erdoğan’ın Açıklamalarına İsrail’den Tepki. (2008, Ocak 24). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdoganin-aciklamalarına-israilden-tepki>.
- Başbakan Erdoğan’ın Basın Toplantısı. (2010, Ocak 12). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdoganin-basin-toplantisi>.
- Başbakan Erdoğan’ın Basın Toplantısı...(2). (2006, Ocak 27). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdoganin-basin-toplantisi-2>.
- Başbakan Erdoğan’ın İsrail İle İlgili Açıklamalarına Düzeltme. (2011, Eylül 6). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdoganin-israil-ile-ilgili-aciklamalarına-duzeltme>.

- Başbakan Erdoğan'ın İsrail Ziyareti... (2005, Mayıs 2). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdoganin-israil-ziyareti>.
- Başbakan Erdoğan'ın Mısır Temasları. (2009, Ocak 1). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-erdoganin-misir-temaslari>.
- Başbakan Gül'ün Mısır Ziyareti...(7). (2002, Ocak 5). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-gulun-misir-ziyareti-7>.
- Başbakan-Hariri Ortak Basın Toplantısı (3). (2010, Ocak 11). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakan-hariri-ortak-basin-toplantisi-3>.
- Başbakanlık kaynakları, İsrail Başbakanı Netanyahu'nun, Başbakan Erdoğan'dan özür dilediğini doğruladı. (2013, Mart 22). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/basbakanlik-kaynaklari-israil-basbakani-netenyahunun-basbakan-erdogandan-ozur-diledigini-dogruladi>.
- Bengio, O. (2004). *The Turkish-Israeli relationship: Changing Ties of Middle Eastern outsiders*. New York: Palgrave Macmillan.
- Benli Altunışık, M. ve Martin, L. G. (2023). Turkey and the Middle East and North Africa under the AKP: A three level analysis of foreign policy change. *Uluslararası İlişkiler / International Relations*, 20(78), 79–96.
- Bila, F. (2005, Şubat 12). Erdoğan-Şaron zirvesi. *Milliyet*.
<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/erdogan-saron-zirvesi-104825>.
- Bila, F. (2006, Şubat 18). Hamas ziyaretinin perde arkası. *Milliyet*.
<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/hamas-ziyaretinin-perde-arkasi-146745>.
- Bila, F. (2010a, Haziran 4). İsrail kaybetti. *Milliyet*. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/israil-kaybetti-1246438>.
- Bila, F. (2010b, Haziran 17). Türkiye'den İsrail'e: Büyükelçilik yerine maslahatgüzarlık. *Milliyet*.
<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/turkiye-den-israil-e-buyukelcilik-yerine-maslahatguzarlik-1251814>.
- BM raporunda sadece tazminat var. (2011, Eylül 1). *NTV*. <https://www.ntv.com.tr/dunya/bm-raporunda-sadece-tazminat-var>.
- Burris, G. (2003) Turkey–Israel: speed bumps. *Middle East Quarterly*. 10(4), <http://www.meforum.org/569/turkey-israel-speed-bumps>.
- Cumhurbaşkanı Gül, Mısır Dönüşünde Uçakta Açıklamalarda Bulundu. (2008, Ocak 17). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/cumhurbaskani-gul-misir-donusunde-ucakta-aciklamalarda-bulundu>.
- Davutoğlu George Washington Üniversitesi'nde Konuştu. (2012, Şubat 10). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/davutoglu-george-washington-universitesinde-konustu>.

- Davutoğlu, İtalyan Mevkidaşı ile Ortak Basın Toplantısı Yaptı. (2012, Kasım 13). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/davutoglu-italyan-mevkidasi-ile-ortak-basin-toplantisi-yapti>.
- Davutoğlu: "Filistin'i Desteklemek İçin New York'tayız." (2012, Kasım 29). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/davutoglu-filistin-i-desteklemek-icin-new-york-tayiz>.
- Davutoğlu: "İsrail'in Bu Yeni Gerçeği Kabul Etmesi Lazım." (2012, Kasım 30). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/davutoglu-israil-in-bu-yeni-gercegi-kabul-etmesi-lazim>.
- Davutoğlu: "Türkiyesiz Bir Ateşkes Söz Konusu Olamazdı." (2009, Ocak 19). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/davutoglu-turkiyesiz-bir-ateskes-soz-konusu-olamazdi>.
- Davutoğlu-Rasmussen Ortak Basın Toplantısı. (2012, Şubat 17). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/davutoglu-rasmussen-ortak-basin-toplantisi>.
- Devlet Bakanı Tüzmen: "Davos'ta Yaşanan Süreç Bitmiştir." (2009, Şubat 1). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/devlet-bakani-tuzmen-davosta-yasanan-surec-bitmistir>.
- Dışişleri Bakanı Davutoğlu Bosna Hersek'e Gitti. (2009, Ekim 16). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/disisleri-bakani-davutoglu-bosna-herseke-gitti>.
- Dışişleri Bakanı Davutoğlu Karadağ'a Gitti (2). (2010, Ocak 28). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/disisleri-bakani-davutoglu-karadaga-gitti-2>.
- Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Basın Toplantısı 1. (2011, Eylül 2). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/disisleri-bakani-davutoglunun-basin-toplantisi>.
- Dışişleri Bakanlığı'ndan İkinci Açıklama. (2010, Ocak 12). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/disisleri-bakanligindan-ikinci-aciklama>.
- Elekdağ, S. (1996). 2 1/2 War Strategy. Perceptions. *Journal of International Affairs*, 1(4):21-32.
- Erdoğan Ve Şaron'un Basın Toplantısı...(1). (2005, Mayıs 1). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/erdogan-ve-saronun-basin-toplantisi-1>.
- Erdoğan, İsrail Başbakanı ile Telefonda Görüştü. (2003, Haziran 8). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/erdogan-israil-basbakani-ile-telefonda-gorustu>.
- Erdoğan, İstanbul'daki Saldırıları Lanetledi... (2003, Kasım 16). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/erdogan-istanbuldaki-saldirilari-lanetledi>.
- Erdoğan'dan İsrail'e Mesaj. (2012, Eylül 13). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/erdogandan-israile-mesaj>.

- Erdoğan'ın ABD'deki Temasları... (2002, Aralık 10). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/erdoganin-abddeki-temaslari>.
- Erdoğan'ın Tokyo'daki Basın Toplantısı...(2). (2004, Nisan 13). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/erdoganin-tokyodaki-basin-toplantisi-2>.
- Erdoğan—Paritzky Görüşmesinden Notlar... (2004, Mayıs 25). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/erdogan-paritzky-gorusmesinden-notlar>.
- Filistin Devlet Başkanı Abbas İsrail Saldırılarından Hamas'ı Sorumlu Tuttu. (2008, Aralık 28). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/filistin-devlet-baskani-abbas-israil-saldirilarindan-hamasi-sorumlu-tuttu>.
- Filistin'de Seçimleri Hamas'ın Kazanması... (2006, Ocak 26). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/filistinde-secimleri-hamasin-kazanmasi>.
- Gazze Şeridi'nde Ateşkes Yürürlüğe Girdi. (2008, Haziran 19). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/gazze-seridinde-ateskes-yururluge-girdi>.
- Gazze'de Daimi Ateşkes. (2014, Ağustos 26). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/gazze-de-daimi-ateskes>.
- Gül ve Şalom'un Ortak Basın Toplantısı. (2003, Nisan 14). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/gul-ve-salomun-ortak-basin-toplantisi>.
- Halliday, F. (2005). *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hamas'dan "Direniş Sürecek" Açıklaması... (2005, Ocak 12). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/hamasdan-direnis-surecek-aciklamasi>.
- Hermann, C. F. (1990). Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, 34(1), 3–21.
- Israel-Syria dialogue 'to continue.' (2008, May 23). *Al Jazeera*.
<https://www.aljazeera.com/news/2008/5/23/israel-syria-dialogue-to-continue>.
- İsrail Askerleri Yardım Gemisine Saldırdı. (2010, Mayıs 31). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/israil-askerleri-yardim-gemisine-saldirdi>.
- İsrail Başbakan Yardımcısı Olmert'in Basın Toplantısı. (2004, Temmuz 15). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/israil-basbakan-yardimcisi-olmert-in-basin-toplantisi>.
- İsrail Başbakanı Olmert Ankara'da. (2008, Aralık 22). *İhlas Haber Ajansı*.
<http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/israil-basbakani-olmert-ankarada>.

- İsrail Dışişleri Bakanı Yardımcısı Ayalon'dan "Yüksek Koltuk" Mesajı. (2010, Ocak 12). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/israil-disisleri-bakani-yardimcisi-ayalondan-yukse-koltuk-mesaji>.
- İsrail ve Pakistan Dışişleri Bakanlarının İstanbul Buluşması... (2005, Eylül 1). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/israil-ve-pakistan-disisleri-bakanlarinin-istanbul-bulusmasi>.
- İsrail'den Gazze'ye Hava Saldırısı: En Az 40 Ölü. (2008, Aralık 27). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/israilden-gazzeye-hava-saldirisi-en-az-40-olu>.
- İsrail'den Hamas'a 48 Saat Mühlet. (2008, Aralık 26). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/israilden-hamasa-48-saat-muhlet>.
- İsraili Komisyon Mavi Marmara Baskınının "Yasal" Olduğunu Açıkladı. (2011, Ocak 23). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/israilli-komisyon-mavi-marmara-baskininin-yasal-oldugunu-acikladi>.
- Kanat, K. B. ve Hannon, J. (2017). Turkey-Israel relations in the new era: Opportunities and challenges. *Mediterranean Quarterly*, 28(4):64-86.
- Kerry ve Davutoğlu Soruları Cevapladi. (2013, Nisan 7). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/kerry-ve-davutoglu-sorulari-cevapladi>.
- Kıbrıs Rum Basınına Göre İsrail ve Güney Kıbrıs Ortak Askeri Tatbikata Hazırlanıyor. (2011, Ekim 20). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/kibris-rum-basinina-gore-israil-ve-guney-kibris-ortak-askeri-tatbikata-hazirlaniyor>.
- Murinson, A. (2010). *Turkey's Entente with Israel and Azerbaijan: State Identity and Security in the Middle East and Caucasus*. New York: Routledge.
- No: 182, 12 Ekim 2009, Anadolu Kartalı Tatbikati Hk. / T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2009, Ekim12). *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. https://www.mfa.gov.tr/no_-182_-12-ekim-2009_-anadolu-kartali-tatbikati-hk_tr.mfa.
- NO-81—21 Mayıs 2008, İsrail ile Suriye arasında aracılı barış görüşmeleri hakkında / *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. (2008, Mayıs 21). *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. https://www.mfa.gov.tr/no-81---21-mayis-2008_-israil-ile-suriye-arasinda-aracili-baris-gorusmeleri-hk_tr.mfa.
- Obama: "Erdoğan ve Netanyahu Telefonla Görüştü." (2013, Mart 22). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/obama-erdogan-ve-netanyahu-telefonla-gorustu>.
- Oğuzlu, T. (2010). The changing dynamics of Turkey–Israel relations: A structural realist account. *Mediterranean Politics*, 15(2), 273–288.
- Oğuzlu, T. (2011). Türkiye–İsrail ilişkilerinde kriz ve "Güçler Dengesi" politikaları. *Ortadoğu Analiz*, 3(33), 30–37.
- Özcan, G. (2005). *Türkiye İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Özcan, G. (2012). Turkish-Israeli relations in crisis: Living with the gordian knot. *Hellenic Studies*, 20(1), Spring /Printemps 2012, 69-83.

- Özcan, G. (2018). The JDP's changing discursive strategies towards Israel: Rhetoric vs. reality. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 15(57), 19-32.
- Peres, Erdoğan'dan Özür Diledi (2). (2009, Ocak 29). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/peres-erdogandan-ozur-diledi-2>.
- Schulze, K. E. (2017). *The Arab-Israeli conflict* (Third edition). Routledge, Taylor & Francis Group.
- Siyasi İlişkiler Bozuk Ama Ticaret 4 Milyar Doları Aştı. (2012, Ocak 23). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/siyasi-iliskiler-bozuk-ama-ticaret-4-milyar-dolari-asti>.
- Suriye'den İsrail'in İran talebine ret. (2008, Mayıs 25). *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/suriye-den-israil-in-iran-talebine-ret-9017281>.
- Şahin, M. (2011). Türkiye-İsrail ilişkileri: Zoraki ittifak çöktü. *Ortadoğu Analiz*, Eylül 2011, 3(33):22-29.
- Şaron, Başbakan Gül'ü İsrail'e Davet Etti. (2002, Kasım 26). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/saron-basbakan-gulu-israile-davet-etti>.
- Tür, Ö. (2012). Turkey and Israel in the 2000s—From cooperation to conflict. *Israel Studies*, 17(3), 45-66.
- Tür, Ö. (2013). İsrail'in özür dilemesi sonrası Türkiye-İsrail ilişkileri. *Ortadoğu Analiz*, Haziran 2013, 5(54), 26-34.
- Türkiye Gazze'ye İnsani Yardım Gönderecek. (2008, Mart 4). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/turkiye-gazze-ye-insani-yardim-gonderecek>.
- Türkiye İsrail'in kolunu nasıl bukeceğini bildi. (2013, Mart 23). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-israilin-kolunu-nasil-bukecegini-bildi/262541>.
- Türkiye'nin Mavi Marmara raporu. (2011, Ocak 24). *BBC News Türkçe*. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/01/110124_turkey_gaza_report.
- Zorlu Enerji'nden İsrail'de 800 Milyon Dolarlık Santral Anlaşması. (2004, May 25). *İhlas Haber Ajansı*. <http://6602688e6eedf1c6410e9ba04c8f99ec514c07d.vetisonline.com/zorlu-enerjinden-israilde-800-milyon-dolarlik-santral-anlasmasi>. Ahmed, Z. H. (2010).

© Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

EXTENDED ABSTRACT

Changing the Course in Türkiye-Israel Relations: The Hermann Model

Türkiye-Israel relations followed a fluctuating course from 1948 until the 1991 Madrid Conference when peace negotiations between Israel and Palestine were held. Türkiye and Israel have emerged as significant players in the Middle East security belt due to the USA's containment policy towards Tehran and Baghdad, as the dominant power in the 1990s. A strategic partnership was established between the two countries in this direction. However, in the 2000s, the interests of Turkey and Israel started conflicting in Iraq and Syria. With the AK Party governments' growing concern for Palestine, Türkiye's approach to Israel shifted from a strategic partnership to maintaining a delicate balance within the balance. During the period when Türkiye attempted to mediate for Israel-Syria peace negotiations, Israel's attack on Gaza and the subsequent tension between Erdoğan and Peres in Davos caused a rise in tension in bilateral relations. As a result of Israel's attack on the Mavi Marmara, relations were severed, and Türkiye demanded that Israel apologize, pay compensation, and lift the blockade in Gaza. Although the path to normalization began with frozen relations thawing due to Israel's apology to Türkiye in 2013, supported by the USA, no improvement was observed until the end of 2014. During this time, as Türkiye internalized the Palestinian cause, it also made efforts to acknowledge the Palestinian administration on the global stage and maintained pressure on Israel.

Charles Hermann's Changing Course Model offers a framework for assessing complementary levels of change to understand the nature of shifts in foreign policy. The course of relations between the two countries was influenced by the statements made by Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, and Ahmet Davutoğlu, who were key figures in Türkiye's foreign policy during the AK Party era, as well as Israeli policymakers. In the study, qualitative research methods are used to analyze the discourses of foreign policy executives and existing studies on the regional-international system and bilateral relations. A comparative analysis of the results will be conducted.

Türkiye, under the AK Party rule, made significant efforts to protect and maintain balanced relations with Israel until the Davos Crisis and the Mavi Marmara attacks. New policy program consisted of mediation initiatives between Israel-Palestine and Israel-Syria during this period. Türkiye aimed to maintain a balanced approach in its bilateral relations, involving Palestine rather than focusing solely on cooperation. This situation allowed Türkiye to focus on the Palestine issue. In the international arena, it has tried to establish an east-west bridge by tending to be a mediator between Israel-Palestine and Israel-Syria.

Relations that deteriorated after the Mavi Marmara attack entered the normalization phase with Israel's apology to Turkey under the mediation of the USA, but this phase was blocked in 2014 when Turkey harshly criticized Israel for attacking Gaza. Turkey could not find a wide area of maneuver in the new plane where the USA has reengaged in the Middle East after withdrawing from Iraq by bringing Israel and Turkey closer. And could not secure the desired maneuver area even during the Palestine peace negotiations. In this context, Turkey has focused its efforts on Palestine, making it the primary area of involvement and concern. The efforts made for Palestine to gain "non-member observer state" status in the UN General Assembly have been a demonstrative development in this regard.

According to Hermann's Changing Course Model, Turkey made efforts to cut relations with Israel after the Mavi Marmara attacks. Turkey demanded that Israel lift the blockade on Gaza, apologize, and compensate for the material and moral damage. The attempt to establish a balance between the isolation of Israel, the internalization of the Palestinian issue, and the effects of the US's changing focus on the region after the Arab Spring have created Turkey's new political program. The primary

aim in bilateral relations has been to eliminate the threat posed by the Mavi Marmara attacks, to ensure security in the context of the Palestine Issue and to use the space of action on this issue. Internationally, Turkey excluded Israel from certain areas like NATO and Mediterranean Cooperation. Turkey has tried to put pressure on Israel internationally while also supporting Palestine on a global scale.